

**Третій проміжний звіт
щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного
права та міжнародного права
прав людини в Україні**

3

Третій проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні

3

17 липня 2023 року

*Третій проміжний звіт щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного права та міжнародного
права прав людини в Україні – 17 липня 2023 року*

Варшава, ОБСЄ/БДІПЛ, 2025 рік

Опубліковано
Бюро з демократичних інститутів
та прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ
вул. Медова, 10
Варшава, 00-251
Польща
www.osce.org/odihr

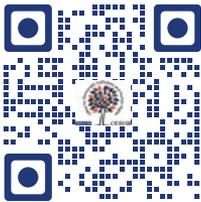
© ОБСЄ/БДІПЛ 2025

Зміст цієї публікації може вільно використовуватися
та копіюватися в навчальних та інших некомерційних
цілях за умови, що будь-яке таке відтворення
супроводжується
посиланням на ОБСЄ/БДІПЛ як на джерело інформації.

ISBN: 978-92-9271-336-2

Дизайн: Єжи Скакун (Jerzy Skakun)

Фотографія на обкладинці: Р. Різванов (R. Rizvanov) /
Shutterstock.com

*У разі будь-яких невідповідностей або розбіжностей між українською та англійською
версіями цього документа, англійська версія вважатиметься пріоритетною.*

Зміст

I. Резюме	5
II. Вступ	9
III. Огляд ситуації з 1 листопада 2022 року	13
IV. Конкретні проблеми, повідомлені БДІПЛ свідками та уцілілими	19
а. Ситуація з військовополоненими	20
б. Свавільні позбавлення волі та примусові зникнення	26
в. Катування та інші форми жорстокого поводження	30
г. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК)	34
г. Евакуація, примусове переміщення та депортація цивільних осіб, у тому числі дітей, з окупованих територій та процес «фільтрації»	36
Евакуація та незаконне переміщення цивільного населення	37
Становище дітей	40
д. Незаконні обмеження права на свободу зібрань і вираження поглядів	42
е. Примусове набуття російського громадянства	44
V. Оновлені тимчасові рекомендації	49

Резюме

I

1. Згідно зі своїм моніторинговим мандатом, БДПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу в Україні (ІМУ) для здійснення спостереження та звітування щодо нагальних проблем, які впливають на життя цивільних осіб і військовополонених після військового нападу з боку Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 р. Це третій проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, підготовлений в рамках ІМУ.
2. Звіт містить короткий огляд порушень у контексті збройного конфлікту, починаючи з 1 листопада 2022 року. Разом з тим, основна частина звіту зосереджена на конкретних питаннях, про які БДПЛ повідомили 119 свідків під час чотирьох моніторингових візитів, проведених з лютого по травень 2023 року. Звіт також ґрунтується на даних дистанційного моніторингу ІМУ з використанням методів розслідування з відкритих джерел та інформації, наданої установами Російської Федерації та України, а також іншими суб'єктами, зокрема організаціями громадянського суспільства, на яких є посилання у звіті.
3. БДПЛ встановило, що збройні сили Російської Федерації продовжували регулярно використовувати зброю вибухової дії з широкою площею ураження у густонаселених районах, що призвело до численних жертв серед цивільного населення. Атаки на критично важливу енергетичну інфраструктуру України тривали до березня 2023 року, у той час як серйозні наслідки для гуманітарної ситуації відчущаються і досі. З кінця квітня 2023 року Російська Федерація посилила обстріли цивільних об'єктів у житлових кварталах, особливо у столиці, Києві. Збройні Сили України також обстрілювали мирні райони на окупованих Російською Федерацією територіях, хоча й у значно менших масштабах.
4. Гуманітарна ситуація продовжувала погіршуватися, особливо на сході та півдні країни в районах найжорстокіших бойових дій, де мешканці часто не мали змоги втекти від насильства, відчували брак або взагалі не мали доступу до основних послуг і стикалися зі зростанням мінної небезпеки в житлових районах.
5. Продовжували надходити повідомлення про позасудові страти, катування та погані умови утримання українських військовополонених російською владою. Деякі повідомлення про жорстоке поводження з російськими військовополоненими з боку української влади також були задокументовані. БДПЛ проаналізувало відеозаписи, які, очевидно, демонструють вбивства військовополонених як російськими, так і українськими збройними силами.
6. Надходили численні повідомлення про свавільне позбавлення волі та насильницькі зникнення цивільних осіб на територіях окупованих Російською Федерацією. Жінки та чоловіки, очевидно, стали об'єктами

таких затримань та зникнень за їх реальну чи уявну підтримку української влади. БДІПЛ опитало 19 осіб, які пережили свавільні затримання та насильницькі зникнення у 2023 році, у тому числі 13 чоловіків і 6 жінок, а також родичів чотирьох осіб, які залишаються свавільно затриманими. Згідно зі свідченнями, отриманими БДІПЛ, катування та жорстоке поводження були широко поширені в місцях позбавлення волі та використовувалися для вимагання зізнань чи інформації або для того, щоб іншим чином примусити затриманих співпрацювати, а також для приниження, залякування чи покарання. Усі 19 учілілих, опитаних БДІПЛ, повідомили, що зазнавали тортур або жорстокого поводження. БДІПЛ також отримало повідомлення про катування та жорстоке поводження щодо двох із чотирьох цивільних осіб, які залишаються свавільно затриманими.

7. У 2023 році БДІПЛ опитало 27 свідків, які повідомили про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, з яких 16 (11 чоловіків і 5 жінок) зазнали його особисто. Учілілі та свідки повідомили про зґвалтування, погрози зґвалтуванням та сексуальним насильством, сексуальні домагання (включно зі словесними домаганням шляхом принизливої лайки), ураження статевих органів електричним струмом та примусове оголення. Повідомляється, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, вчинялося проти жінок і чоловіків, цивільних осіб і військовополонених, переважно під час позбавлення волі.
8. БДІПЛ зібрало додаткові докази примусового переміщення цивільного населення, у тому числі дітей, в межах і поза окуповані Російською Федерацією території України. Це включало самостійну евакуацію, коли цивільне населення було змушене тікати через жакливі умови, та «депортацію» окупаційною владою на територію, контрольовану українським урядом. Свідки детально розповіли БДІПЛ про випадки, коли дітей не повернули батькам після перебування в оздоровчих таборах в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Крим).
9. БДІПЛ продовжувало отримувати повідомлення про незаконні обмеження права на свободу мирних зібрань і вираження думок на окупованих територіях. Повідомляється, що зібрання, які виступали з критикою Російської Федерації, розганялися із застосуванням надмірної сили, включаючи боєприпаси, а участь у таких протестах була пов'язана з випадками викрадення та насильницького зникнення. Окупаційна влада переслідувала інші форми інакомислення, зокрема публікації в соціальних мережах.
10. Свідки детально описали БДІПЛ тривалі спроби влади Російської Федерації чинити тиск на мешканців окупованих територій з метою отримання паспортів Російської Федерації.

11. БДПЛ надає низку рекомендацій, закликаючи обидві сторони конфлікту вирішити питання, висвітлені у цьому звіті, а також поважати та забезпечувати дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ).

Вступ

II

12. Зобов'язання ОБСЄ крізь призму людського виміру підкреслюють життєво важливе значення виконання державами-учасницями своїх зобов'язань за міжнародними договорами у сфері прав людини.¹ Ці зобов'язання у сфері людського виміру також підтверджують обов'язковий характер зобов'язань держав за МГП, включаючи Женевські конвенції.²
13. Відповідно до свого основного мандату щодо надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у сфері людського виміру,³ БДПЛ заснувало Ініціативу з моніторингу в Україні (ІМУ) одразу після військового нападу на Україну, який Російська Федерація розпочала 24 лютого 2022 року, визначивши пріоритетними найгостріші питання, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених. Це включає моніторинг застосування засобів і методів ведення війни, які заборонені МГП; випадків умисних вбивств, катувань та іншого нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, а також сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК); депортації цивільних осіб, у тому числі дітей; відмову в наданні гуманітарної допомоги населенню, яке її потребує. Пізніше, у зв'язку з розвитком подій на місцях та інформацією, наданою БДПЛ свідками, сфера моніторингу була розширена, щоб додатково зосередитися на діях окупаційних сил, спрямованих на докорінну зміну демографічного складу, режиму та статусу окупованих територій, що є порушенням наріжного принципу МГП, згідно з яким окупація вважається перехідним і тимчасовим режимом.
14. БДПЛ розробило свою методологію моніторингу дотримання прав людини з урахуванням цілей та обставин, з якими стикається ІМУ. Зокрема, БДПЛ застосовує підхід з урахуванням психологічної травми, керуючись принципами «не нашкодь», інформованої згоди та усвідомлення ризиків повторної травматизації. Більше інформації про методологію ІМУ можна знайти на сайті БДПЛ.⁴
15. Цей звіт, третій опублікований БДПЛ від початку ІМУ, ґрунтується на висновках і рекомендаціях Проміжного звіту щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, опублікованого у липні 2022 року (Перший проміжний звіт),⁵ та Другого проміжного звіту щодо виявлених порушень міжнародного

1 Див. наприклад, Заключний документ [Будапештського саміту](#) (далі – Будапешт 1994), НБСЄ, 6 грудня 1994 року, п. 20.

2 Див. наприклад, Підсумковий документ [Гельсінкського саміту](#) (далі – Гельсінкі 1992), Четверта зустріч НБСЄ, 10 липня 1992 року, пп. 47-52; [Будапешт 1994](#), пп. 29-35.

3 НБСЄ, [Гельсінкі 1992](#); Див. ОБСЄ/БДПЛ, [Проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#), 20 липня 2022 р.; ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#), 14 грудня 2022 р.

4 Див. ОБСЄ/БДПЛ, [Методологія Ініціативи з моніторингу в Україні](#), 17 липня 2023 р.

5 ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#) 20 липня 2022 року.

гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, опублікованого в грудні 2022 року (Другий проміжний звіт).⁶ Цей звіт має на меті зробити подальший внесок у забезпечення притягнення до відповідальності за порушення МГП та МППЛ, скоєні в контексті збройного конфлікту в Україні.

16. Звіт починається з короткого огляду повідомлень щодо порушень МГП і МППЛ, що відбулися в контексті збройного конфлікту в період з 1 листопада 2022 року по 31 травня 2023 року. Після цього основна частина звіту зосереджується на інформації, наданій БДПЛ під час інтерв'ю, проведених у першій половині 2023 року, приділяючи особливу увагу свідченням свідків і учілих осіб. З лютого по травень 2023 року БДПЛ здійснило чотири моніторингові візити, двічі відвідавши Україну та двічі Естонію. Під час цих моніторингових візитів БДПЛ провело 113 особистих інтерв'ю зі 119 учілими або свідками ймовірних порушень МГП та МППЛ (62 жінками та 57 чоловіками).⁷ Серед опитаних були внутрішньо переміщені особи (ВПО), біженці та колишні військовополонені, які походять з різних регіонів і міст, зокрема з Донецька, Запоріжжя, Києва, Луганська, Маріуполя, Мелітополя, Северодонецька, Харкова, Херсона та Чернігова. БДПЛ висловлює подяку всім респондентам, які надали свої свідчення. БДПЛ звернулося до органів влади України та Російської Федерації, щоб висловити свою зацікавленість у проведенні особистих інтерв'ю з цивільними особами та колишніми військовополоненими, які перебувають на їхніх відповідних територіях. Крім того, БДПЛ отримало інформацію від органів влади України та Російської Федерації, їхніх національних інституцій з прав людини, відповідних міжурядових організацій (МУО) та організацій громадянського суспільства, на які є посилення у тексті звіту.

6 ОБСЕ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#) 14 грудня 2022 року.

7 Вони включали шість інтерв'ю з двома особами, які спеціально попросили про спільне інтерв'ю. На сьогоднішній день БДПЛ здійснило загалом 11 моніторингових візитів в рамках ІМУ. Серед них шість візитів до України, під час яких були проведені інтерв'ю в Ужгороді, Львові, Києві, містах і селах Київської області, а також п'ять моніторингових візитів до Естонії. Під час цих візитів БДПЛ провело 233 особистих інтерв'ю, у тому числі 14 інтерв'ю з двома особами, які спеціально попросили про спільне інтерв'ю, з 247 учілими особами або свідками ймовірних порушень МГП і МППЛ (128 жінками і 119 чоловіками).

Огляд ситуації з 1 листопада 2022 року

III

17. Моніторингова діяльність БДПЛ⁸ показує, що в період з 1 листопада 2022 р. по 31 травня 2023 року російські збройні сили продовжували регулярно застосовувати зброю вибухової дії з широкою площею ураження⁹ під час нападів на густонаселені міські райони України, що призводило до численних жертв серед цивільного населення, а також до значних пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів.¹⁰ Наприклад, у суботу 14 січня 2023 року, приблизно о 15:30 (за місцевим часом), протикорабельна ракета великої дальності Х-22¹¹ влучила в багатоповерховий житловий будинок у Дніпрі (Дніпропетровська область), внаслідок чого, за даними Дніпропетровської обласної військової адміністрації, загинуло 46 цивільних осіб, а 80 отримали поранення.¹² БДПЛ не змогло виявити жодних військових об'єктів у цьому районі. Того ж дня БДПЛ зафіксувало хвилю російських ракетних ударів по інших містах і населених пунктах по всій країні, зокрема в Київській, Львівській, Миколаївській та Харківській областях. Російська Федерація заперечила відповідальність за атаку на житловий будинок у Дніпрі, заявивши, що «російські військові не завдають ракетних ударів по цивільних об'єктах в Україні».¹³ Виходячи з наявної у БДПЛ інформації, зокрема про місце і час атаки, а також тип застосованої зброї, є достатні підстави вважати, що російські збройні сили завдали удару по житловому будинку, нехтуючи суворою заборонаю МГП на напади невибіркового характеру.¹⁴

- 8 З 24 лютого 2022 року БДПЛ збирає інформацію про можливі порушення правил ведення бойових дій сторонами конфлікту. Оскільки БДПЛ не має можливості проводити детальну оцінку порушень норм МГП щодо окремих обстрілів, його висновки ґрунтуються на певних закономірностях, виявлених під час моніторингової діяльності, які дозволяють робити попередні висновки про ступінь дотримання тих чи інших норм МГП воюючими сторонами. Для отримання додаткової інформації про правову базу див. ОБСЄ/БДПЛ, [Правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні](#), 17 липня 2023 р.
- 9 Це зброя, призначена для відкритого поля бою, і, з огляду на притаманну їй неточність, її використання в густонаселених районах з великою ймовірністю може завдати невибіркової і непропорційної шкоди цивільному населенню та цивільній інфраструктурі.
- 10 За оновленими даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), 90% смертей і поранень цивільних осіб в Україні, зафіксованих у період з 24 лютого 2022 року по 21 травня 2023 року, були спричинені застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження, зокрема обстрілами з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, ракетами й авіаударами. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), [Україна: втрати серед цивільних осіб \(станом на 21 травня 2023 року\)](#), 22 травня 2023 р. Щодо попередніх висновків БДПЛ див.: ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 47-51; ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 44-48.
- 11 Цей тип керованої ракети призначений для ураження кораблів, а не наземних об'єктів, що робить його неточним і тому непридатним для використання в міських районах. Ракети Х-22 раніше використовувалися російськими збройними силами в низці атак в Україні, які призвели до жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів, зокрема під час атаки на дев'ятиповерховий житловий будинок і базу відпочинку в Сергіївці (Одеська область) 1 липня 2022 року, в результаті якої 21 цивільна особа загинула, а 39 отримали поранення. Див. ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), п. 46.
- 12 Дніпропетровська обласна військова адміністрація, [повідомлення](#) у Telegram від 19 січня 2023 року.
- 13 [Кремль пов'язав падіння ракети на будинок у Дніпрі з роботою системи ППО України](#), РБК, 16 січня 2023 року.
- 14 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року (Додатковий протокол I), ст. 51(4); Звичаєве МГП, норма 11.

18. До початку березня 2023 року¹⁵ Російська Федерація також продовжувала серію ракетних ударів та ударів баражуючими боеприпасами по критично важливих об'єктах енергетичної інфраструктури України,¹⁶ викликаючи занепокоєння щодо дотримання заборони МГП на напади на об'єкти життєзабезпечення цивільного населення.¹⁷ Ці атаки призвели до численних жертв серед цивільного населення¹⁸ та значних пошкоджень і руйнувань об'єктів цивільної інфраструктури.¹⁹ Ці безперервні удари по критично важливих об'єктах енергетичної інфраструктури України у зимовий період також мали величезний вплив на гуманітарну ситуацію, а наслідки для постачання електроенергії відчуваються і донині. Повідомляється, що ці удари позначились на житті до 12 мільйонів людей, які упродовж цього часу зазнавали обмежень доступу до електроенергії або його цілковитої відсутності.²⁰
19. Наприкінці квітня 2023 року Російська Федерація посилила удари ракетами, баражуючими боеприпасами та авіацією по кількох регіонах України, особливо по столиці, Києву, який лише у травні зазнав сімнадцяти атак.²¹ Ці удари часто влучали в житлові райони, спричиняли жертви серед цивільного населення та вражали цивільні об'єкти, включно з діючими медичними закладами,²² без досягнення жодної видимої легітимної військової мети.
20. Хоча і в значно менших масштабах, Збройні Сили України також здійснювали обстріли населених пунктів на окупованих Російською

15 З 10 жовтня 2022 року по 9 березня 2023 року БДПІЛ зафіксувало щонайменше 18 хвиль таких нападів у 20 з 24 областей країни, а також у столиці, Києві.

16 Див. ОБСЄ/БДПІЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 49-53.

17 Додатковий протокол I, ст. 54; див. також ОБСЄ/БДПІЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 51-52.

18 З 10 жовтня 2022 р. по 31 січня 2023 р. УВКПЛ задокументувало 495 жертв серед цивільного населення внаслідок таких ударів, серед яких 116 загиблих і 379 поранених. УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 року](#), 24 березня 2023 р., п. 39.

19 За даними Генеральної прокуратури України, з 1 листопада 2022 року по 1 квітня 2023 року збройні формування РФ здійснили 175 ударів по об'єктах електроенергетики на території країни, внаслідок чого було пошкоджено або зруйновано 84 778 об'єктів цивільної інфраструктури. Інформація Офісу Генерального прокурора України. Див. також УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 року](#), 24 березня 2023 р., п. 39.

20 Програма розвитку ООН (ПРООН), [Виявлення реального стану енергетичної інфраструктури України після руйнівних обстрілів](#), 12 квітня 2023 р.

21 Київська міська військова адміністрація, [повідомлення](#) у Telegram від 30 травня 2023 року.

22 До них належать ракетний удар 28 квітня по дев'ятиповерховому житловому будинку в Умані (Черкаська область), внаслідок якого, за даними української влади, загинули 23 цивільні особи (у тому числі шестеро дітей) і шестеро отримали поранення, див. Ігор Клименко, [допис](#) у Facebook від 29 квітня 2023 року; повітряна атака 3 травня на місто Херсон (Херсонська область), внаслідок якої загинула 21 цивільна особа, а 48 отримали поранення (у тому числі двоє дітей), див. Херсонська обласна прокуратура, [повідомлення](#) у Telegram від 3 травня 2023 року; ракетні удари 7-8 травня по мобільному госпіталю Українського Червоного Хреста у Миколаєві (Миколаївська область) та складу з гуманітарною допомогою в Одесі (Одеська область), див. Український Червоний Хрест, [допис](#) у Facebook від 8 травня 2023 року; та удар 26 травня по міській лікарні № 14 у Дніпрі (Дніпропетровська область), під час якого загинуло щонайменше двоє цивільних осіб, а 31 отримала поранення (у тому числі вісім медичних працівників і двоє дітей), див. Микола Лукашук, [повідомлення](#) у Telegram від 26 травня 2023 року.

Федерацією територіях України, що призводило до жертв серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів.²³ Наприклад, 28 квітня 2023 року, за даними Уповноваженого з прав людини Російської Федерації та представника *де-факто* влади на окупованій території Донецької області, підтвердженими моніторингом БДПЛ, сім цивільних осіб (шість жінок і одна дитина) загинули внаслідок влучання снаряда ракетної системи залпового вогню (РСЗВ) у маршрутне таксі в центрі Донецька.²⁴

21. Протягом звітнього періоду гуманітарна ситуація в Україні продовжувала погіршуватися, причому особливо важкою була ситуація у східних та південних регіонах країни. Моніторинг БДПЛ висвітлив особливо складну ситуацію у прифронтових районах Донецької області, таких як Авдіївка, Бахмут, Мар'їнка та Вугледар. Тут цивільне населення опинилося в пастці інтенсивних бойових дій, практично або зовсім без можливостей для втечі, і змушене виживати без регулярного доступу або будь-якого доступу до чистої води, електроенергії, газу, санітарних умов та медичних послуг. Гуманітарний доступ до таких районів був сильно обмежений, а часом взагалі відсутній.²⁵ Гуманітарна ситуація також залишалася жахливою на частинах території, що раніше перебувала під окупацією Російської Федерації і була відвойована українськими збройними силами, наприклад, у Вовчанську (Харківська область) та Херсоні (Херсонська область), які продовжують зазнавати постійних обстрілів з боку російських збройних сил та пов'язаних з ними угруповань. БДПЛ також отримало переконливі свідчення про дії російських збройних сил і пов'язаних з ними груп під час відступу з окупованої території, а також про їхній вплив на гуманітарну ситуацію і місцеве населення. Наприклад, свідок з Херсона згадав, як російські війська «повністю знищили все», коли відступали з міста

23 Наприклад, у період з 24 лютого 2022 р. по 21 травня 2023 р. УВКПЛ зафіксувало з 154 жертви (705 загиблих і 2 449 поранених) на непідконтрольних Уряду України територіях Донецької та Луганської областей. УВКПЛ ООН, [Україна: втрати серед цивільних осіб \(станом на 21 травня 2023 року\)](#), 22 травня 2023 р. *Див. також* УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 30 квітня 2023 року](#), 13 червня 2023 р., с. 1; Інформація Уповноваженого з прав людини Російської Федерації та Ради з розвитку громадянського суспільства та прав людини при Президенті Російської Федерації; Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін у «Донецькій народній республіці», Telegram-канал; Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін у «Луганській народній республіці», Telegram-канал.

24 Інформація Уповноваженого з прав людини Російської Федерації. *Див. також* Д.В. Пушилін, [повідомлення](#) у Telegram від 28 квітня 2023 року; Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін у «Донецькій народній республіці», Фіксація наслідків обстрілу Київського району Донецька, повідомлення у Telegram від 28 квітня 2023 року: https://t.me/DNR_SCKK/14830 та https://t.me/DNR_SCKK/14818; [Щонайменше семеро людей загинули і двоє поранені в результаті обстрілу центру Донецька – МОЗ](#), Донецьке агентство новин, 28 квітня 2023 р.

25 Станом на 23 травня 2023 р. Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС) повідомило, що гуманітарні організації втратили доступ до майже 60 000 людей у близько сорока містах і селах поблизу лінії фронту в Донецькій, Харківській і Луганській областях. *Див. Україна: ООН надає допомогу мільйонам людей, але страждання цивільного населення тривають*, UN News, 26 травня 2023 р.

в листопаді 2022 року, залишивши населення майже ні з чим: «Не було інтернету. Після звільнення було трохи газу, але не було електрики. Скрізь були міни, тому на ремонт потрібен був час. Люди ходили до річки по воду, і їх обстрілювали сили з російського [підконтрольного російським силам] боку».²⁶

22. Також багато свідків, опитаних БДІПЛ, вказували на наявність мін поблизу їхніх будинків, сіл і доріг, якими вони користувалися або намагалися скористатися під час виїзду.²⁷ Це викликає занепокоєння щодо масштабів мінного забруднення та його серйозного впливу на українське населення, як на сьогодні, так і в майбутньому. Хоча забруднення вибухонебезпечними предметами було серйозним викликом для України протягом багатьох років, військовий напад Російської Федерації серйозно загострив ситуацію, зробивши Україну однією з найбільш замінованих країн світу.²⁸
23. Протягом звітнього періоду в Україні збільшилася кількість судових справ, пов'язаних з «колабораційною діяльністю». У квітні 2023 року українські правоохоронні органи повідомили, що з початку конфлікту зареєстрували 5 500 випадків «колабораціонізму», за якими 1 400 особам було повідомлено про підозру,²⁹ що значно більше, ніж у січні 2023 року, коли вони повідомляли про реєстрацію близько 2 300 таких випадків.³⁰ За повідомленнями ЗМІ, у 2022 році 659 справ передали до суду, і в кожній з 272 справ, в яких відбувся судовий розгляд, підсудного було визнано винним.³¹ Щонайменше 18 свідчень, зібраних БДІПЛ в рамках цього звіту, безпосередньо стосуються питання «колабораційної діяльності».³² Деякі з цих свідчень детально описують наявність обставин примусу, що свідчить про необхідність проведення розрізнення між «добровільною» співпрацею з окупаційною владою, яка може переслідуватися на законних підставах, і «недобровільною» співпрацею, або співпрацею під примусом, яка не повинна підлягати кримінальному переслідуванню.³³

26 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.182, п. 41.

27 Див. опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.125, пп. 25, 71; UKR.WS.131, п. 42; UKR.WS.140, пп. 59, 68; UKR.WS.141, п. 71; UKR.WS.148, п. 8; UKR.WS.151, пп. 46-49, 56; UKR.WS.166, п. 67; UKR.WS.167, п. 7; UKR.WS.182, пп. 41, 80-81; UKR.WS.183, пп. 93-95; UKR.WS.187, п. 85; UKR.WS.188, пп. 115, 133; UKR.WS.189, п. 38; UKR.WS.200, п. 49; UKR.WS.203, п. 9; UKR.WS.205 п. 21; UKR.WS.206, пп. 29, 50; UKR.WS.209, п. 19; UKR.WS.218 п. 47; UKR.WS.220, п. 27; UKR.WS.221, пп. 6, 14, 41; UKR.WS.222, пп. 8-9; UKR.WS.226, п. 21; UKR.WS.227, пп. 10, 60; UKR.WS.232, п. 28.

28 ПРООН, *Протимінна діяльність не може чекати*, 4 квітня 2023 р.

29 *Суд, прощення чи співчуття. Як Україна карає за колабораціонізм і чому потрібні зміни*, Українська правда, 29 травня 2023 р.

30 *Зафіксовано понад 57 500 злочинів рашистів у війні проти України – Мар'яна Рева, Речниця Національної поліції України*, 5^й канал, 11 січня 2023 року, YouTube.

31 *Справи проти колаборантів: у 2022 засудили майже 300 людей і нікого не виправдали*, Українська правда, 29 травня 2023 р.

32 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.127; UKR.WS.129; UKR.WS.132; UKR.WS.134; UKR.WS.139; UKR.WS.140; UKR.WS.141; UKR.WS.153; UKR.WS.169; UKR.WS.177; UKR.WS.178; UKR.WS.182; UKR.WS.185; UKR.WS.188; UKR.WS.198; UKR.WS.208; UKR.WS.215; UKR.WS.224.

33 Див. опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.127, п. 11; UKR.WS.129, п. 17; UKR.WS.132, п. 38. Див. також ОБСЕ/БДІПЛ, *Другий проміжний звіт*, п. 171.

24. Інформацію про ймовірних «колаборантів» часто збирають українські громадські активісти та неурядові організації, а також публікують в Інтернеті з наданням повних персональних даних цих осіб.³⁴ Така практика викликає занепокоєння щодо прав осіб на недоторканність особистого життя та дотримання прав на справедливий судовий розгляд, включаючи право на презумпцію невинуватості аж доки вину не буде доведено згідно із законом.³⁵
25. Моніторинг БДППЛ показує, що серед українських посадовців немає єдиного підходу до питання колабораціонізму і, зокрема, до того, кого можна вважати колаборантом.³⁶
26. За інформацією, зібраною БДППЛ, на окупованих територіях особи, які надають або вважаються такими, що надають підтримку українській владі, можуть стати об'єктом розслідування за вчинення «терористичних актів», «державної зради» або «диверсій». У деяких випадках, такі особи можуть постати перед судом в Російській Федерації, у тому числі відповідно до поправки до Кримінального кодексу Російської Федерації, прийнятої 28 квітня 2023 року.³⁷ Хоча окупаційна влада повинна забезпечувати, наскільки це можливо, громадський порядок і безпеку, вона повинна поважати закони, що діють на території, за винятком випадків, коли це абсолютно неможливо. Це є застосуванням основного принципу правового режиму окупації.³⁸ Таким чином, окупаційна держава повинна утримуватися від застосування власного кримінального законодавства та/або переслідування осіб за дії, які виходять за межі законної мети підтримання порядку.

34 [Держ Зрадники](#), Рух Чесно, 2023 ; [Список ворогів України](#), OSINT-спільнота «Мольфар», 2023; підтверджено опитуванням свідка БДППЛ UKR.WS.127, п. 17.

35 Див. [Загальна декларація прав людини](#), ст. 11(1); [Міжнародний пакт про громадські і політичні права](#) (МПГПП/ІССПР), ст. 14(2); [Європейська конвенція з прав людини](#) (ЕКПЛ), ст. 6(2).

36 Див. публічна дискусія та розбіжності щодо того, кого вважати «колаборантами», між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Дмитром Лубінцем та Віце-прем'єр-міністром з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Іриною Верещук. Див. Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram від 17 травня 2023 року; Ірина Верещук, [повідомлення](#) у Telegram від 1 травня 2023 року; [Лубінець порадив українцям в окупації брати паспорти рф: причина](#), Слово і Діло, 30 квітня 2023 р.

37 28 квітня 2023 року Російська Федерація прийняла зміни до Кримінального кодексу, які передбачають посилення покарання за вчинення таких злочинів аж до довічного ув'язнення. Див. [Федеральний закон](#) від 28.04.2023 № 157-ФЗ «Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації та статті 151 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації». Серед таких випадків – справа Павла Запорожця. Див. Павло Запорожець, Заява Олексія Ладіна, адвоката Павла Запорожця, [допис](#) у Facebook від 15 березня 2023 року; [Росія відмовляє українським військовополоненим у захисті, вибиває «зізнання» під тортурами, а потім влаштовує незаконні «суди»](#), Харківська правозахисна група, 17 березня 2023 р.; [Суд вперше в Росії почав розгляд справи за статтею «Акт міжнародного тероризму»](#), ТАСС, 15 березня 2023 р.

38 IV Гаазька конвенція 1907 року про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазьке положення), ст. 43; Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська конвенція), ст. 64.

**Конкретні
проблеми,
повідомлені
БДІПЛ свідками та
уцілілими**

IV

A. СИТУАЦІЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

27. З початком конфлікту в Україні з'явилося занепокоєння щодо ймовірних порушень обома воюючими сторонами прав і захисту військовополонених, гарантованих Третьою Женевською конвенцією.³⁹
28. Інтерв'ю з колишніми українськими військовополоненими та аналіз відкритих джерел в рамках моніторингу БДПЛ демонструють стійку тенденцію випадків ймовірних порушень прав військовополонених, які утримуються російською владою, зокрема погані умови утримання під вартою, відсутність елементарних зручностей, жорстоке поводження, катування, сексуальне насильство, примусову працю, розграбування особистих речей, неможливість підтримувати зв'язок із родичами⁴⁰ та піддавання цікавості публіки.⁴¹ Згідно з інформацією, отриманою БДПЛ, у тому числі з інтерв'ю, проведених з колишніми українськими військовополоненими, суворі мінімальні умови інтернування військовополонених, які встановлюються нормами МПП, як видається, загалом ігноруються Російською Федерацією.⁴² Опитані описують місця утримання як часто сильно переповнені з неналежним доступом до санітарних умов, функціонуючих туалетів або чистої питної води. Замість цього, військовополонені були змушені пити технічну воду і їсти їжу, яка, за словами опитаних, була низької якості і в малих порціях.⁴³ Один колишній український військовополонений розповів, що його утримували в установі міста Донецька (Донецька область), де його тримали в маленькій кімнаті без вікон разом з 17 іншими особами і змушували спати на підлозі. Він додав, що якщо ліжка і були наявні, то їх не вистачало, і багато хто був змушений спати по двоє на одному ліжку.⁴⁴
29. Двоє колишніх військовополонених, яких перевели до місця утримання під вартою поблизу Оленівки (Донецька область), розповіли про

39 Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Третя Женевська конвенція); див. також ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#); ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#).

40 Відповідно до норм МПП, з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно і захищати їх від актів насильства чи залякування, а також від образ та цікавості публіки. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються і повинні розглядатися як серйозне порушення МПП і воєнний злочин. Див. Третя Женевська конвенція, ст.ст. 13, 17 і 130. Звичаєве МПП, норма 92. Їм також надається право надсилати звістки суто особистого характеру членам своїх сімей, де б вони не знаходилися, і одержувати від них звістки. Див. Третя Женевська конвенція, ст.ст. 70-71; Звичаєве МПП, норма 125.

41 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, пп. 7-13, 15, 18, 20-22, 40; UKR.WS.158, пп. 12, 18-19, 25-31, 34, 58, 60; UKR.WS.172, пп. 85-89, 119-120, 124-125, 127-131, 134; UKR.WS.183, п. 100; UKR.WS.213, пп. 38, 41; UKR.WS.221, пп. 61-63, 66, 72, 74.

42 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 21-38, що стосуються таких питань, як житло, харчування, одяг, гігієна та медичне обслуговування.

43 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 18; UKR.WS.158, п. 12; UKR.WS.172, пп. 81, 83; UKR.WS.221, пп. 52, 67. Див. також Давали до двох чашок їжі на день: що відомо про полон «військового з яблуком», Вечірній Київ, 6 лютого 2023 р.; УВКПЛ ООН, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року, 24 березня 2023 р., с. 13-16.

44 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.157, пп. 15, 17.

сильну переповненість. В одному зі свідчень йдеться про те, що на одному поверсі бараку цього закладу утримувалося понад 500 військовополонених чоловіків, багато з яких «спали в коридорах, на сходах, у туалетах і скрізь», тоді як інший військовополонений зазначив, що в його бараці було понад 700 осіб, в той час як він був розрахований лише на 200.⁴⁵ Військовополонені чоловіки та жінки, за словами опитаних, утримувалися окремо, причому один з опитаних уточнив, що в Оленівській виправній колонії чоловіки утримувалися в бараках, а жінки – в камерах.⁴⁶ Один зі свідків БДПЛ додав: «Нам не дозволяли писати нашим сім'ям, поки не з'явилися ув'язнені з «Азовсталі». Вони дозволяли нам це робити для показовості, коли були присутні представники Червоного Хреста та інших організацій... Протягом мого перебування [в Оленівській колонії], приїжджали російські офіційні особи, метою яких було спостереження за умовами утримання ув'язнених, але, знову ж таки, це було лише на показ».⁴⁷

30. Колишні українські військовополонені, опитані БДПЛ, також детально розповіли про випадки, коли військовополонених, як чоловіків, так і жінок, піддавали жорстоким побиттям і катуванню під час утримання під вартою, що в деяких випадках призводило до смерті.⁴⁸ Один колишній український військовополонений розповів, що після етапування до Оленівки його одразу ж роздягли догола, погрожували зрізати татуювання і били по всьому тілу, тоді як інших обирали для побиття випадковим чином.⁴⁹ Аналогічно, колишній військовополонений розповів БДПЛ, що після етапування до місця утримання в Таганрозі (Російська Федерація), його та інших регулярно били, а охоронці приходили і час від часу забирали випадкових ув'язнених для побиття.⁵⁰ Троє опитаних військовополонених розповіли про процедуру, відому як «коридор», під час якої військовополонених після переведення до нової установи жорстко били кийками в'язничний по обидва боки коридору, коли вони проходили через нього.⁵¹

45 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.158, п. 12; UKR.WS.172, п. 80. Див. також UKR.WS.221, пп. 55, 58.

46 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 21; UKR.WS.158, п. 12; UKR.WS.221, п. 54. Див. також UKR.WS.158, п. 40. Див. далі «Будь ласка, дайте мені померти»: Звільнений український військовополонений описує перші думки після російського полону | 60 Minutes, CBS News, 6 березня 2023 р.

47 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.157, п. 23.

48 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.157, пп. 13, 20-22, 25, 29, 31-33; UKR.WS.158, пп. 18-19, 24-27, 40, 52; UKR.WS.172, пп. 88-89, 126-131; UKR.WS.213, пп. 41, 72. Див. також УВКПЛ ООН, [Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року](#), 24 березня 2023 р., с. 17-20.

49 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.157, пп. 21-22.

50 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, пп. 24, 29-31; UKR.WS.158, пп. 24-25, 31.

51 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 32; UKR.WS.158, пп. 18, 46; UKR.WS.172, пп. 124-125. У нещодавньому звіті УВКПЛ військовополонені також повідомляли про таке поводження, що називається «приймкою» або «вітальним побиттям», див. УВКПЛ ООН, [Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року](#), 24 березня 2023 р., с. 17.

31. У Таганрозькому СІЗО [номер два] один колишній український військовополонений згадував, як його катували пристроєм, відомим як «шокер», який, за його словами, нагадував електрошокову палицю з можливістю регулювання напруги.⁵² Інші методи катування, про які згадували респонденти, включали вставляння голок під нігті та в голову, ураження електричним струмом (іноді його називали «дзвінок мамі»), удушення та вимушене перебування у незручних положеннях протягом тривалого періоду часу.⁵³ Свідчення також фіксують, як під час тримання під вартою військовополонених піддавали принизливому та такому, що принижує гідність, поводженню. Один з опитаних розповів, що в СІЗО в Таганрозі один з охоронців *«поводився з нами, як з собаками»* і змушував його та інших опитаних гавкати перед тим, як зайти до їхньої камери і заявити: *«Чия черга бути битим нах*й?»*.⁵⁴ Аналогічно, той самий військовополонений розповів, що у Каменськ-Шахтинському (Російська Федерація) його та інших змушували *«істи зі смітника, інакше на них нацьковували собак, [і] виводили на мороз»*.⁵⁵ Також повідомлялося, що через постійні катування та нелюдське поводження в місцях позбавлення волі деякі військовополонені, як в Оленівці, так і в Каменськ-Шахтинську, вдавалися до самогубства.⁵⁶
32. Незважаючи на такі погані умови, опитані БДПЛ також зазначали, що після переведення до інших місць тримання під вартою, їхні умови покращувалися, при цьому: колишні військовополонені відзначали, що вони отримували достатнє харчування, доступ до туалетів і медичну допомогу.⁵⁷ У деяких випадках БДПЛ отримало інформацію про те, що адміністрація в'язниць намагалася обмежити жорстоке поводження з українськими військовополоненими. Наприклад, двоє свідків БДПЛ заявили, що після смерті п'яти українських військовополонених у результаті побиття у слідчому ізоляторі в Таганрозі, російські офіційні особи замінили начальника в'язниці на іншого, який, як повідомляється, заборонив побиття і збільшив порції їжі.⁵⁸ Так само були випадки, коли співробітники в'язниці запобігали побиттю, як це було в Каменськ-Шахтинському СІЗО під час ротації охорони, хоча такі спроби не завжди були успішними.⁵⁹
33. Двоє свідків БДПЛ також повідомили, що російські збройні сили зберігали військову техніку і відкривали вогонь, іноді з мінометів або кулеметів, поблизу місць їхнього утримання.⁶⁰ Це позбавляло

52 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.158, шп. 27-28; Див. також UKR.WS.172, п. 126.

53 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 13; UKR.WS.158, шп. 29-30; UKR.WS.172, шп. 120, 126; UKR.WS.183, п. 100.

54 Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.158, п. 38.

55 Там само, п. 48. Див. також Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.221, шп. 61, 66.

56 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.158, шп. 52; UKR.WS.172, п. 88. Див. також UKR.WS.215, п. 44.

57 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, шп. 10, 14, 26; UKR.WS.158, шп. 41, 46, 53-54; UKR.WS.213, п. 38; UKR.WS.221, п. 88.

58 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.157, п. 29; UKR.WS.158, п. 33.

59 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.158, шп. 48-50.

60 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.172, шп. 96-98, 121-122; UKR.WS.211, шп. 73-79.

їх сну, а також потенційно порушувало норму МГП про те, що військовополонені не можуть в жодному разі утримуватися в місцях, де вони можуть потрапити під обстріл із зони бойових дій.⁶¹ В інтерв'ю, проведених спостерігачами БДПЛ, також повідомлялося про випадки, коли цивільних осіб заарештовували, переводили, а потім утримували разом з військовополоненими в місцях позбавлення волі як в Оленівці, так і в Каменськ-Шахтинському.⁶² Це підтверджує тенденцію, про яку повідомляли інші організації та ЗМІ.⁶³ Опитані повідомили, що цивільні особи, які утримувалися разом з військовополоненими, стикалися з подібними умовами під час утримання під вартою, їх спеціально обмежували у контактах зі своїми сім'ями та завдавали побиття.⁶⁴

34. Один з опитаних, зокрема, повідомив БДПЛ, що російські солдати називали деяких цивільних осіб «червоними інформаторами», що стосувалося так званих «зрадників», які нібито надали координати російських сил українським військам.⁶⁵ В одному конкретному випадку російські посадовці визнали, що заарештували і затримали цивільну особу, а Міністерство оборони Росії написало листа родині, в якому підтвердило арешт на підставі того, що «вони були затримані за зрив Спеціальної військової операції», додавши, що «стан їхнього здоров'я задовільний» і що «місцезнаходження тих, хто зриває Спеціальну військову операцію, не підлягає розголошенню або поширенню».⁶⁶ Місцеперебування та статус цивільних затриманих важко встановити, оскільки інформація про їхнє становище була нечіткою або її взагалі відмовлялися надавати.⁶⁷ Основним джерелом інформації були колишні військовополонені, яких обміняли.⁶⁸ Крім того, деякі сім'ї дізналися про затримання своїх родичів зі списків ув'язнених, опублікованих у Telegram або на веб-сайтах чи після написання листів до російських органів влади та відомств, а також завдяки запитам українських органів влади та НУО.

61 Третя Женевська конвенція, ст. 23.

62 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 34; UKR.WS.158, п. 55; UKR.WS.172, пп. 88, 110; UKR.WS.213, пп. 27-34; UKR.WS.221, п. 56. Див. також UKR.WS.214, пп. 15-17; UKR.WS.215, пп. 26, 40-47; UKR.WS.231, пп. 18-19, 22-23, 25; UKR.WS.083; Довга подорож українського військовополоненого додому, New Yorker, 27 жовтня 2022 р., «Абсолютне зло»: всередині російського табору для військовополонених, де згоріли десятки українців, The Guardian, 6 серпня 2022 р.

63 Звільнений з полону підтвердив, що РФ тримає в СІЗО мирних українців: «Сусідня з нами камера, 12 осіб, всі 100% цивільні», Настоящее Время, 17 лютого 2023 р.; Росію звинуватили в утриманні в полоні 20 000 українських цивільних, Deutsche Welle, 2 червня 2023 р.; УВКПЛ ООН, Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року, 24 березня 2023 р., с. 19; Секретна в'язниця Росії. У Брянській області в СІЗО № 2 утримують близько 650 українців, Медійна ініціатива за права людини, 23 лютого 2023 р.

64 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.157, п. 34; UKR.WS.213, пп. 40, 44-48. Див. також UKR.WS.215, пп. 26-27, 45-46, 86, 89; UKR.WS.231, пп. 19, 22-23.

65 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.213, п. 39. Див. також UKR.WS.215, пп. 40-41; UKR.WS.231, пп. 18, 23.

66 Там само, п. 43. Див. також Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.231, пп. 18-19.

67 Див., наприклад, Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, повідомлення у Telegram від 20 січня 2023 року.

68 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.213, пп. 35, 37-45; UKR.WS.231, пп. 18-19, 22-23, 25; Росію звинуватили в утриманні в полоні 20 000 українських цивільних, Deutsche Welle, 2 червня 2023 р.

35. Звинувачення у катуваннях та інших формах жорстокого поводження з боку українських збройних сил щодо російських військовополонених були зафіксовані іншими організаціями,⁶⁹ а також озвучувалися російськими органами влади та проросійськими каналами.⁷⁰ У нещодавній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зазначено кілька форм катувань і жорстокого поводження з російськими військовополоненими, зокрема, фізичне насильство та погрози насильством, які мали місце здебільшого одразу після їхнього захоплення в полон, а також під час інтернування.⁷¹ Після висновків доповіді УВКПЛ представники української влади, як повідомляється, провели інспекцію умов утримання в українських місцях несвободи, визнавши їх такими, що відповідають вимогам Женевської конвенції.⁷²
36. Моніторинг БДІПЛ також включав аналіз інформації з відкритих джерел, які оприлюднили поводження, зловживання, страти та каліцтва над військовополоненими з обох сторін конфлікту. БДІПЛ провело детальний аналіз відкритих джерел і перевірку двох відеозаписів, які з'явилися в мережі в березні та квітні 2023 року відповідно, на яких, імовірно, зображені позасудові страти та катування українських солдатів російськими солдатами або пов'язаними з ними озброєними групами. Перше відео, тривалістю 12 секунд, зображує вбивство українського солдата, який знаходився у лісовій місцевості та припинив участь у військових діях (*hors de combat*).⁷³ На відео видно, як український солдат стоїть у неглибокому окопі і курить сигарету. Солдат, одягнений у військову форму з емблемою українського прапора на руці, вигукує «*Слава Україні!*» перед тим, як його розстрілюють з автоматичної зброї. На відео не видно тих, хто стріляв – вони знаходяться за камерою, проте чути голоси, які лають жертву російською мовою. На другому відео видно, як люди у військовій формі з білими нарукавними пов'язками (зазвичай використовуються російськими військовими для ідентифікації) ножем відрізають голову живій людині, одягненій у форму з українською символікою. Потім вони підносять відрізану голову до камери, кажучи російською мовою, що її потрібно відправити командирі закатованого.

69 УВКПЛ ООН, *Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року*, 24 березня 2023 р., с. 26-28. Див. також Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, *Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні*, 15 березня 2023 р., п. 86.

70 Див. наприклад, Київ застосовує нові види торгуні до полонених, заявила омбудсмен ДНР, РІА Новости, 20 березня 2023 р.; Juan Sinniedo, *повідомлення* у Telegram від 11 січня 2023 року.

71 УВКПЛ ООН, *Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року*, 24 березня 2023 р., с. 28.

72 Дмитро Лубінець, *повідомлення* у Telegram від 28 березня 2023 року.

73 Відповідно до норм МГП, особа вважається такою, що припинила участь у військових діях (*hors de combat*), якщо вона перебуває під владою супротивної сторони або якщо вона ясно виражає намір здатися в полон. Див. *Додатковий протокол I*, ст. 41.

37. БДІПЛ проаналізувало матеріали із серії відео, опублікованих у листопаді 2022 року, на яких нібито зображено страту російських солдатів, і підтвердило їхню автентичність. На одному з відео показано, як численні російські солдати виходять з підвалу і здаються українським солдатам, лягаючи на землю обличчям донизу. Під час капітуляції останній російський солдат, який виходить з підвалу, відкриває вогонь, а потім лунають постріли перед тим, як відео закінчується. Наступне відео, яке з'явилося в Інтернеті, зображує наслідки цієї сцени, показуючи, як імовірно ті ж російські солдати, які здавалися в полон, тепер лежать мертвими в аналогічних позах, як їм наказали лягти українські солдати.
38. Згідно з МГП, умисне вбивство військовополонених є серйозним порушенням і воєнним злочином.⁷⁴ Немає жодних доказів щодо безпосередніх обставин, за яких були вбиті ці солдати, а звуки пострілів вказують на те, що могла відбутися перестрілка. Однак ідентичне положення тіл російських солдатів на обох відео до і після їхнього вбивства викликає серйозне занепокоєння тим, що більшість цих російських солдатів повинні були вважатися такими, що припинили участь у військових діях (*hors de combat*), а отже, бути захищеними від будь-яких актів насилля.⁷⁵
39. Починаючи з 24 лютого 2022 року, між обома сторонами конфлікту відбулася низка обмінів полоненими з метою репатріації своїх військовослужбовців. Наразі, за словами Президента Зеленського, до України повернулися понад 2 000 українських військовополонених.⁷⁶ БДІПЛ не змогло підтвердити загальну кількість російських військовополонених, які були обміняні, оскільки представники російської влади не завжди оприлюднюють кількість тих, хто брав участь в обміні.
40. З 24 лютого 2022 року було зафіксовано звільнення 140 українських цивільних осіб у рамках обмінів, тоді як українська влада стверджує, що Росія утримує понад 20 000 українських цивільних осіб.⁷⁷ Станом на 31 травня 2023 року обидві сторони конфлікту, схоже, налаштовані на продовження обміну полоненими і пошук способів сприяння такому

74 Третя Женевська конвенція, ст. 130; Римський статут Міжнародного кримінального суду (Статут МКС), ст. 8(2)(а)(і).

75 Третя Женевська конвенція, ст. 13.

76 «Щоразу, коли повертаємо наших людей з російського полону, пам'ятаємо про фундаментальну мету: нікого свого, нічого українського ворогу не залишимо. Про всіх пам'ятаємо, кожного і кожну шукаємо, всіх маємо повернути. І повернемо!», @ZelenskyuUA, допис у Twitter від 12 червня 2023 року (твіт про те, що станом на 12 червня 2023 року загалом було повернуто 2 526 українських військовополонених).

77 Росію звинуватили в утриманні в полоні 20 000 українських цивільних, Deutsche Welle, 2 червня 2023 р.

обміну, прикладом чого є обмін військовополоненими на початку червня 2023 року за участю 95 українських і 94 російських військовополонених.⁷⁸

Б. СВАВІЛЬНІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРИМУСОВІ ЗНИКНЕННЯ

41. БДПІЛ продовжувало отримувати свідчення про свавільне позбавлення волі цивільних осіб, а також про катування і жорстоке поводження з ними під час тримання під вартою російською владою в ході окупації Донецької, Запорізької, Київської, Луганської Херсонської та Чернігівської областей, що є порушенням МПП.⁷⁹ Відповідно до МПП, усі особи, позбавлені волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, мають право на гуманне поводження, належні умови тримання під вартою, включаючи медичну допомогу, якої вони потребують, та судові чи процесуальні гарантії, що відповідають їхньому статусу.⁸⁰ Якщо позбавлення волі не відповідає чинному законодавству, це є незаконним позбавленням волі, що є серйозним порушенням МПП і воєнним злочином.⁸¹
42. За словами опитаних БДПІЛ,⁸² профілі жертв різняться і включають як чоловіків, так і жінок різного віку та роду занять. Схоже, що жертви стали мішенню російської влади через їхню реальну чи уявну підтримку українських збройних сил,⁸³ через те, що вони раніше були пов'язані зі Збройними Силами України або мали родичів чи друзів, які них проходили службу в них,⁸⁴ через відмову співпрацювати з окупаційною владою,⁸⁵ або просто через проукраїнські погляди, що ідентифікувалися не лише у випадках відкритих висловлювань проти Росії та окупації, але іноді й за відсутності явної підтримки окупації.⁸⁶

78 Див. Андрій Єрмак, [повідомлення](#) у Telegram від 11 червня 2023 року; Тетяна Москалькова, [повідомлення](#) у Telegram від 11 червня 2023 року.

79 Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.122; UKR.WS.123; UKR.WS.126; UKR.WS.127; UKR.WS.128 (стосується затримання та катувань UKR.WS.130); UKR.WS.130; UKR.WS.132; UKR.WS.134; UKR.WS.136; UKR.WS.137; UKR.WS.138; UKR.WS.139; UKR.WS.141; UKR.WS.142; UKR.WS.146; UKR.WS.147; UKR.WS.149; UKR.WS.150; UKR.WS.152; UKR.WS.153; UKR.WS.154; UKR.WS.155; UKR.WS.173; UKR.WS.175; UKR.WS.176; UKR.WS.177; UKR.WS.182; UKR.WS.183; UKR.WS.185; UKR.WS.186 (стосується затримання UKR.WS.213); UKR.WS.187; UKR.WS.188; UKR.WS.189; UKR.WS.190; UKR.WS.192; UKR.WS.198; UKR.WS.200; UKR.WS.202; UKR.WS.204; UKR.WS.205; UKR.WS.207; UKR.WS.208; UKR.WS.210; UKR.WS.213; UKR.WS.214; UKR.WS.215; UKR.WS.217; UKR.WS.219; UKR.WS.220; UKR.WS.221; UKR.WS.223; UKR.WS.229; UKR.WS.230; UKR.WS.231; UKR.WS.233.

80 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 68-78 і 79-141; Звичаєве МПП, норми 90 і 100-102.

81 Четверта Женевська конвенція, ст. 147. Див. також Звичаєве МПП, норма 99; Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii). Ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, якщо воно вчиняється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, також може становити злочин проти людяності. Див. Статут МКС, ст. 7(1)(e).

82 У період з 1 листопада 2022 року по 31 травня 2023 року БДПІЛ опитало 19 жертв свавільних затримань і примусових зникнень, зокрема 13 чоловіків і 6 жінок. Крім того, БДПІЛ отримало інформацію від родичів чотирьох осіб, які продовжують свавільно утримуватися під вартою на окупованих територіях України та в Російській Федерації.

83 Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.127; UKR.WS.130; UKR.WS.155; UKR.WS.188; UKR.WS.214; UKR.WS.215; UKR.WS.217; UKR.WS.223; UKR.WS.182, п. 39.

84 Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.142; UKR.WS.221; UKR.WS.137, п. 58; UKR.WS.183, пп. 15-16; UKR.WS.213.

85 Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.229; UKR.WS.230; UKR.WS.122, п. 7.

86 Опитування свідків БДПІЛ UKR.WS.139; UKR.WS.147; UKR.WS.153; UKR.WS.159; UKR.WS.200; UKR.WS.207; UKR.WS.219.

43. Повідомлення про свавільні затримання та ймовірні примусові зникнення включають викрадення представників місцевої влади та державних службовців, нинішніх і колишніх співробітників правоохоронних органів, громадських активістів і журналістів, працівників сфери освіти, працівників Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС), а також релігійного лідера.⁸⁷ Свідок з Херсонської області розповів БДІПЛ: *«Від самого початку окупаційна влада вирішила тероризувати найбільш активних громадян... Вони знали їхні імена, адреси тощо. Вони усували або залякували цих людей. Отже, метою було явно залякати населення та знищити активістів»*.⁸⁸
44. Згідно зі свідченнями, отриманими БДІПЛ, людей затримували в їхніх домівках або за наводкою,⁸⁹ або в рамках обшуків будинків з метою виявлення зброї, старої військової форми та нагород, українських прапорів та інших державних символів чи будь-яких інших «компрометуючих матеріалів», таких як мапи та книги з історії України.⁹⁰ Цивільних осіб також затримували на вулицях, на блокпостах та контрольно-пропускних пунктах.⁹¹ Свідки також повідомляли БДІПЛ про випадки свавільних затримань під час мирних протестів проти окупації.⁹² Кілька постраждалих повідомили БДІПЛ, що їхні родичі були затримані разом з ними.⁹³
45. Згідно зі свідченнями, наданими БДІПЛ, жертви не були належним чином поінформовані про причину затримання, а їхні родичі часто не знали про їхню долю або місцезнаходження протягом частини, а іноді і всього часу утримання під вартою. *«Перші два тижні після того, як забрали мого чоловіка, були найважчими. Я пішла до комендатури, щоб знайти його, але там нам сказали йти до поліції. У поліції нам сказали, що у них його немає, і щоб ми повернулися до комендатури. Я також відвідала морг, щоб перевірити, чи він там»*, – так описала свій відчай дружина жертви примусового зникнення із Запорізької області, яка зрештою отримала звістку від людини, яка була затримана разом з її чоловіком, про те, що він живий і його утримують «на підвалі»⁹⁴ у невідомому місці. Через рік після арешту Червоний Хрест офіційно

87 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.134, п. 13; UKR.WS.147; UKR.WS.159; UKR.WS.175, п. 15; UKR.WS.177; UKR.WS.182, п. 19; UKR.WS.188, пп. 36-37; UKR.WS.189, пп. 19-20; UKR.WS.192, п. 54; UKR.WS.202, п. 8; UKR.WS.214; UKR.WS.215; UKR.WS.217; UKR.WS.219; UKR.WS.221; UKR.WS.229; UKR.WS.230; UKR.WS.233.

88 Опитування свідка БДІПЛ, UKR.WS.192, п. 54.

89 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.126, п. 13; UKR.WS.130, п. 6; UKR.WS.139, п. 6; UKR.WS.155, п. 11; UKR.WS.200, п. 21.

90 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122, п. 7; UKR.WS.147, пп. 12, 23; UKR.WS.183, п. 15; UKR.WS.190, пп. 64-66; UKR.WS.217, пп. 12-13; UKR.WS.219, п. 16.

91 Опитування свідків БДІПЛ, UKR.WS.127, п. 21; UKR.WS.136, пп. 6-7; UKR.WS.142, п. 23; UKR.WS.159, п. 12; UKR.WS.183, пп. 20, 43 (твердження); UKR.WS.185, пп. 20, 42-43 (твердження); UKR.WS.204, п. 7; UKR.WS.213; UKR.WS.231; UKR.WS.233.

92 Опитування свідків БДІПЛ, UKR.WS.123, пп. 18-19; UKR.WS.153, пп. 7-8.

93 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.139, п. 18; UKR.WS.155, пп. 13-14; UKR.WS.177; UKR.WS.190; UKR.WS.230, п. 36.

94 Як пояснили кілька свідків, опитаних БДІПЛ, «на підвалі», це розмовний термін, що означає утримання під вартою та можливі катування.

повідомив їй, що її чоловік перебуває в «російському полоні» без жодних подробиць, як-от місце його утримання.⁹⁵

46. У кількох випадках, про які повідомлялося, військовослужбовці російських збройних сил вилучали гроші та майно у постраждалих під час обшуків у помешканнях чи після їхнього звільнення,⁹⁶ або ж вимагали гроші у них чи їхніх родичів в обмін на звільнення.⁹⁷
47. Тривалість свавільного позбавлення волі, задокументованого БДПЛ, становила від кількох годин до восьми місяців.⁹⁸ Один із уцілілих розповів, що його двічі свавільно затримували протягом кількох тижнів.⁹⁹ БДПЛ також отримало повідомлення про декілька випадків, коли люди продовжують свавільно утримуватися під вартою на окупованій території України та в Російській Федерації,¹⁰⁰ або зникають безвісти після затримання на територіях, які були або залишаються під контролем Російської Федерації.¹⁰¹
48. Згідно зі свідченнями, отриманими БДПЛ, постраждалих осіб утримували в імпровізованих місцях несвободи, які часто називають «підвалами»,¹⁰² у відділках поліції, а також у слідчих ізоляторах і в'язницях.¹⁰³ Умови тримання під вартою часто були жахливими і становили нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження: переповнені камери, брак свіжого повітря, низькі температури, неналежні санітарні умови, нестача їжі та води.¹⁰⁴ Один з потерпілих з Херсонської області повідомив БДПЛ, що камера, в якій його утримували протягом десяти днів разом з 18 іншими чоловіками, була настільки маленькою, що вони були змушені стояти, притиснувшись один до одного, і мочитися в пляшку, оскільки там не було туалету.¹⁰⁵ Потерпілим також відмовляли в медичній допомозі або надавали її в неналежному обсязі, їм не дозволяли ходити або виконувати інші

95 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.207, шп. 12-13, 22.

96 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 18; UKR.WS.155, п. 12.

97 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.139, п. 43; UKR.WS.147, шп. 18, 43; UKR.WS.190, п. 100; UKR.WS.230, п. 65.

98 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.127; UKR.WS.215.

99 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.139, п. 17.

100 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.207; UKR.WS.213; UKR.WS.214; UKR.WS.231.

101 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.138, п. 24; UKR.WS.146, п. 10; UKR.WS.153, п. 17; UKR.WS.186, шп. 93-94 (твердження).

102 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.139, шп. 7; UKR.WS.190, шп. 84, 130; UKR.WS.204, п. 8; UKR.WS.207, шп. 13-14; UKR.WS.217, шп. 15, 19; UKR.WS.219, п. 20; UKR.WS.233, п. 15.

103 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 7; UKR.WS.139, п. 20; UKR.WS.155, п. 13; UKR.WS.159, п. 12; UKR.WS.207, шп. 36-38; UKR.WS.214, шп. 6, 11; UKR.WS.217, п. 24; UKR.WS.223, шп. 12-13, 17; UKR.WS.231, шп. 21, 15.

104 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, шп. 7, 12; UKR.WS.139, шп. 15, 53; UKR.WS.147, шп. 33, 38-39; UKR.WS.155, п. 18; UKR.WS.190, шп. 82, 84, 142, 150; UKR.WS.204, шп. 17-18; UKR.WS.219, шп. 20, 33; UKR.WS.221, шп. 49, 55-56, 58, 64, 66, 96; UKR.WS.223, шп. 12, 14, 18, 42.

105 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.130, шп. 7, 12.

фізичні вправи.¹⁰⁶ Деякі постраждалі повідомляли, що їх змушували працювати під час утримання під вартою.¹⁰⁷

49. БДІПЛ задокументувало кілька випадків переміщення цивільних осіб, затриманих на територіях України, підконтрольних Російській Федерації, та безпосередньо до Російської Федерації.¹⁰⁸ Наприклад, одна жінка розповіла БДІПЛ, що її спочатку тримали в імпровізованому місці несвободи у Київській області на початку березня 2022 року, а потім перевезли через Білорусь до двох інших місць тримання під вартою – імпровізованого місця несвободи та слідчого ізолятора в Курській області в Росії, де вона провела сім місяців. Там її допитували та катували разом з іншими цивільними жінками з України.¹⁰⁹
50. Уцілілі особи ідентифікували виконавців затримань і катувань, як представників російських збройних сил, у тому числі представників збройних формувань, пов'язаних з Російською Федерацією¹¹⁰ Федеральної служби безпеки Російської Федерації¹¹¹ і Національної гвардії Російської Федерації.¹¹²
51. Ці додаткові свідчення, зібрані БДІПЛ, підтверджують попередні висновки БДІПЛ та інших організацій,¹¹³ а саме те, що російські військові та пов'язані з ними сили регулярно піддають цивільних осіб свавільним затриманням і примусовим зникненням.
52. Як зазначалося в попередніх звітах БДІПЛ, громадянство або прихильне ставлення до супротивної сторони не є достатньою підставою для

106 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.130, п. 12; UKR.WS.130, п. 23; UKR.WS.177, п. 58; UKR.WS.204, п. 18; UKR.WS.215, пп. 83-84.

107 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.139, пп. 25, 36; UKR.WS.159, пп. 15, 19-20, 22; UKR.WS.204, п. 18.

108 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.207; UKR.WS.213; UKR.WS.214; UKR.WS.215; UKR.WS.221.

109 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.215.

110 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.130, п. 6; UKR.WS.139, п. 13, 28; UKR.WS.142, п. 46; UKR.WS.177, пп. 38, 52, 73; UKR.WS.190, пп. 71, 145; UKR.WS.204, п. 16; UKR.WS.207, пп. 10, 16; UKR.WS.229, пп. 12, 22; UKR.WS.230, п. 30; UKR.WS.233, п. 15.

111 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.130, п. 14; UKR.WS.142, п. 26; UKR.WS.182, пп. 19-20; UKR.WS.204, п. 10; UKR.WS.214, пп. 5-8; UKR.WS.223, п. 41; UKR.WS.233, п. 36.

112 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.130, п. 19; UKR.WS.155, п. 16; UKR.WS.159, п. 11; UKR.WS.214, п. 5.

113 У період з 24 лютого 2022 року до 23 травня 2023 року УВКПЛ задокументувало 864 випадки (763 чоловіки, 94 жінки та 7 хлопчиків) свавільних затримань і примусових зникнень, відповідальність за які несуть російські збройні сили. Див. УВКПЛ ООН, [Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року](#), 27 червня 2023 р., п. 5. Див. також Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, [Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні](#), 15 березня 2023 р., пп. 60-67; [Дев'ять кіл пекла: місяця несвободи в Україні під російською окупацією: березень-грудень 2022 року](#), DIGNITY, 12 квітня 2023 р.; [Україна: Російський катівня в Херсоні. Незаконне тримання під вартою, катування цивільних осіб протягом 8-місячної окупації](#), Human Rights Watch, 13 квітня 2023 р.

затримання, так само як і позбавлення волі з єдиною метою збору розвідувальної інформації.¹¹⁴

53. БДІПЛ отримало від Російської Федерації інформацію щодо арештів та затримання Службою безпеки України представників місцевої влади та інших цивільних осіб, звинувачених у співпраці з окупаційною владою, а також проросійських політичних і громадських активістів та журналістів.¹¹⁵ Однак, через відсутність достатньої інформації БДІПЛ наразі не може встановити необхідні факти та обставини, пов'язані з арештами та затриманням цих осіб, а отже, не може оцінити їхню законність.
54. Інші організації також зафіксували подібні випадки. Наприклад, у період з 24 лютого 2022 року до 23 травня 2023 року УВКПЛ задокументувало 75 випадків (57 чоловіків, 17 жінок і один хлопчик) свавільних затримань і примусових зникнень, скоєних українськими правоохоронними органами або Збройними Силами України.¹¹⁶

В. КАТУВАННЯ ТА ІНШІ ФОРМИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

55. У більшості випадків позбавлення волі, про які стало відомо БДІПЛ, уцілілі особи розповідали, що під час перебування під вартою зазнавали катування та інших форм жорстокого поводження або покарання.¹¹⁷ Іноді жертви зазнавали жорстокого поводження або катувань вже під час обшуку їхніх помешкань.¹¹⁸ Катування та нелюдське поводження, в тому числі умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень, суворо заборонені МГП і є воєнними злочинами.¹¹⁹ Відповідно до МППЛ, заборона катувань та інших видів нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження є абсолютною і не допускає

114 Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії (МТКЮ), *Обвинувач проти Делаліча* та інших, справа № IT-96-21-T, Судова палата, рішення від 16 листопада 1998 року, пп. 576-577; *див. також* МКЧХ, Міжнародне гуманітарне право і виклики сучасних збройних конфліктів 11, 30IC/07/8.4 (жовтень 2007 р.), Додаток 1, п. 380.

115 Інформація, надана Постійним представництвом Російської Федерації при міжнародних організаціях у Відні, в якій поширюється Доповідь Міністерства закордонних справ Російської Федерації про ситуацію з правами людини в Україні, с. 100-101.

116 Більшість жертв були заарештовані за нібито скоєння кримінальних злочинів, пов'язаних із конфліктом. Декількох інших затримали за підозрою в участі у бойових діях на боці пов'язаних із Російською Федерацією озброєних груп у 2014-2020 роках. *Див. УВКПЛ ООН, Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року, 27 червня 2023 р.*, пп. 10-11.

117 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.127; UKR.WS.130; UKR.WS.139; UKR.WS.142; UKR.WS.147; UKR.WS.155; UKR.WS.159; UKR.WS.177; UKR.WS.190; UKR.WS.200; UKR.WS.204; UKR.WS.215; UKR.WS.217; UKR.WS.219; UKR.WS.221; UKR.WS.223; UKR.WS.229; UKR.WS.230; UKR.WS.233.

118 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.147, п. 30; UKR.WS.155, пп. 11-12; UKR.WS.177, пп. 25-28; UKR.WS.190, пп. 68-76; UKR.WS.200, пп. 21-28; UKR.WS.230, п. 31.

119 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 32; Додатковий протокол I, ст. 75(1)-(2) і 11; *див. Звичаєве МГП, норми 90, 92. Див. також* Статут МКС, ст. 8(2)(а)(іі). Катування та нелюдське поводження можуть також становити злочин проти людяності, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Статут МКС, ст. 7(1)(f) і (k).

жодного послаблення навіть під час збройного конфлікту.¹²⁰ Згідно зі свідченнями, отриманими БДПЛ, катування та жорстоке поводження були широко поширені в місцях позбавлення волі на усіх територіях України, що перебували під окупацією Російської Федерації.

56. За свідченнями уцілілих осіб, катування застосовувалися для отримання зізнань чи інформації або для того, щоб в інший спосіб примусити затриманих до співпраці, а також для приниження, залякування чи покарання. Наприклад, БДПЛ задокументувало випадок, коли релігійного лідера з Херсонської області затримали і катували з метою змусити його співпрацювати з окупаційною владою і доносити на членів своєї громади.¹²¹ В іншому випадку директора школи в Запорізькій області затримали на кілька годин і жорстоко побили за те, що він підписав заяву про звільнення. Його також звинуватили у підбурюванні інших вчителів до звільнення через відмову викладати за російською навчальною програмою.¹²²
57. Методи катувань і жорстокого поводження, про які розповіли БДПЛ уцілілі особи, включають побиття,¹²³ ураження електричним струмом,¹²⁴ опіки сигаретами,¹²⁵ примусове оголення,¹²⁶ катування шляхом примушення до незручних положень,¹²⁷ позбавлення сну,¹²⁸ імітацію страти,¹²⁹ тривале використання наручників,¹³⁰ надягання мішків на голову,¹³¹ погрози смертю, каліцтвом, фізичним або сексуальним насильством,¹³² і погрози заподіяння шкоди членам сім'ї.¹³³ Один з уцілілих розповів БДПЛ, що його катували під час незаконного утримання під вартою разом з дорослим сином протягом 10 днів у Херсонській області.¹³⁴ *«Вони багато били мене. Вони також шість разів*

120 Відповідно до МППЛ, заборона катувань та інших нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження закріплена у статті 7 МПГПП та статті 2 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПП).

121 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.233, шп. 26-27.

122 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.229, шп. 14, 19-20, 22-24.

123 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.127, п. 24; UKR.WS.130, п. 7; UKR.WS.139, п. 21; UKR.WS.142, п. 45; UKR.WS.153, шп. 7-8; UKR.WS.155, п. 14; UKR.WS.177, п. 59; UKR.WS.190, шп. 109, 122; UKR.WS.204, шп. 9, 11-12; UKR.WS.213, п. 40; UKR.WS.214, шп. 4; UKR.WS.215, п. 20; UKR.WS.217, шп. 14-15, 19; UKR.WS.223, п. 29; UKR.WS.229, шп. 24, 26; UKR.WS.230, шп. 31, 33, 35-37.

124 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 7; UKR.WS.139, п. 21; UKR.WS.155, п. 14; UKR.WS.177, шп. 42, 44; UKR.WS.204, п. 9; UKR.WS.214, шп. 7, 10; UKR.WS.215, шп. 27, 60; UKR.WS.223, п. 20; UKR.WS.230, шп. 33, 35.

125 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.230, п. 65.

126 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.190, п. 107; UKR.WS.215, шп. 18, 29, 35; UKR.WS.230, шп. 39, 41.

127 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 16; UKR.WS.190, п. 108.

128 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.130, п. 12.

129 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.190, п. 128; UKR.WS.233, п. 20.

130 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 7; UKR.WS.204, п. 17; UKR.WS.217, п. 24; UKR.WS.223, п. 14; UKR.WS.230, п. 37; UKR.WS.233, п. 25.

131 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.190, шп. 75, 82, 108; UKR.WS.230, п. 38.

132 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.147, шп. 26, 30, 57; UKR.WS.177, п. 90; UKR.WS.155, п. 15; UKR.WS.177, п. 47; UKR.WS.190, шп. 74, 115; UKR.WS.219, шп. 18, 43-44; UKR.WS.217, п. 16; UKR.WS.223, п. 17; UKR.WS.230, шп. 35-36.

133 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 11; UKR.WS.177, п. 60; UKR.WS.190, шп. 101, 103; UKR.WS.200, шп. 25-28; UKR.WS.217, п. 19.

134 Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.155, п. 14.

застосовували до мене електричний струм. Вони зв'язали мені руки і ноги і під'єднали дроти до ніг і рук. Я лежав на підлозі обличчям вниз. Я кричав, коли вони це робили... Вони також застосовували електричний струм до мого сина. Я відчував, що ось-ось помру». Уцілілі особи також розповідали, що під час катувань їх словесно ображали та знущалися. Наприклад, двоє уцілілих, яких утримували в різних місцях, розповіли БДПЛ, що виконавці називали ураження електричним струмом «дзвінком Зеленському».¹³⁵

58. Згідно зі свідченнями, отриманими БДПЛ, катування майже завжди поєднувалися з тривалими допитами. Представниця місцевої влади з Луганської області розповіла БДПЛ, як її катували під час кількогодинного допиту члени російських збройних сил, щоб змусити її донести на жителів її села: *«Вони перестали застосовувати електричний струм, але били мене по ногах і руках. Вони сказали, що якщо хтось підтвердить, що я співпрацювала з українськими військовими, вони мене вб'ють, і назвали мене сукою. Вони сказали: «Ми знаємо, що ти збирала українські прапори з різних місць у селі. Де вони? Твій чоловік знає, де вони?».* Я сказала, що ні, і вони привели мого чоловіка. Вони поставили мого чоловіка на коліна і сказали йому попроситися зі мною, бо вони мене вб'ють».¹³⁶
59. Декілька уцілілих осіб, опитаних БДПЛ, розповідали, що під час перебування під вартою до них не застосовували фізичного насильства, але вони зазнали значних моральних страждань, які, можливо, можуть бути прирівняні до катувань.¹³⁷ Наприклад, одна із жертв примусового зникнення в Луганській області постійно чула, як катували інших затриманих, у тому числі її сусідів по камері, протягом усього 19-денного перебування під вартою.¹³⁸ Вчителька з Херсона (Херсонська область) розповіла, що її тримали під вартою 11 днів, погрожували, залякували та змушували доносити на своїх друзів і вибачатися перед російськими солдатами на камеру.¹³⁹ Крім того, погані умови утримання під вартою, такі як описані вище у підрозділі про свавільні затримання та примусові зникнення, пов'язані з позбавленням світла, свіжого повітря, їжі, води, простору для пересування, разом з антисанітарними умовами та навмисним позбавленням сну, – також можуть бути прирівняні до жорстокого поводження або катувань.¹⁴⁰

135 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.159, п. 19; UKR.WS.223, п. 20.

136 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.230, пп. 36, 44.

137 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.147; UKR.WS.200; UKR.WS. 219.

138 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.219, пп. 29; 32; 41-42.

139 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.147, пп. 39, 41-42.

140 Існує велика практика Європейського суду з прав людини з цього питання. Див. наприклад: *Калашиков проти Росії*, рішення Палати від 15 липня 2002 року; *Модарца проти Молдови*, рішення Палати від 10 травня 2007 року; *Ананьев та інші проти Росії*, 10 січня 2012 року; *Василеску проти Бельгії*, 18 березня 2014 року.

60. Декілька з уцілілих осіб повідомили, що вони отримали серйозні травми,¹⁴¹ а деякі повідомили про значну втрату ваги¹⁴² внаслідок жорстокого поводження або катувань під час ув'язнення. Двоє уцілілих осіб, які пережили тривале тримання під вартою і катування, повідомили БДПЛ, що вони намагалися накласти на себе руки під час ув'язнення.¹⁴³
61. Крім того, БДПЛ отримало повідомлення про кілька випадків, коли жертв було вбито після катувань¹⁴⁴ або вони, ймовірно, померли від катувань.¹⁴⁵ Двоє свідків з Київської області повідомили БДПЛ, що їхнього сина, найімовірніше, катували перед тим, як вбити: *«[Українська] поліція встановила, що він помер від двох пострілів в рот з автомата Калашникова. Його точно катували, бо деякі кістки в плечі були зламані, ребра знаходилися в неприродному положенні. Пальці були зламані, хребет також був пошкоджений»*.¹⁴⁶
62. Один з уцілілих розповів БДПЛ, що через кілька днів після звільнення представники російської влади повернулися до нього додому, де знову піддали його тортурам: *«Вони били мене всюди прикладами. Вони закатали мені штани до колін і облили бензином мої ноги і спину. Мене повалили на землю (...). Руки зв'язали за спиною, обличчям вниз, але ноги підняли. Вони били мене по голові, і я втратив зуби, а з вух пішла кров. У мене й досі сильні головні болі. До мене у двір зайшов сусід. Я почув його через відкрите вікно. Він запитав, чи збираються вони мене вбивати, і йому сказали, щоб він йшов геть.»*¹⁴⁷
63. Дані, зібрані з цього питання, підтверджують попередні висновки БДПЛ та інших організацій,¹⁴⁸ а саме те, що російські військові та пов'язані з ними сили, систематично застосовують катування та жорстоке поводження до цивільних осіб.

141 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 16; UKR.WS.139, п. 6; UKR.WS.155, п. 17; UKR.WS.217, п. 23; UKR.WS.221, п. 85; UKR.WS.223, п. 22.

142 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.130, п. 12; UKR.WS.147, п. 44.

143 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.215, п. 44; UKR.WS.217, п. 21.

144 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.150, пп. 19, 21; UKR.WS.152, п. 69; UKR.WS.154, п. 38.

145 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.130, п. 12.

146 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.154, п. 38. БДПЛ ознайомилося з протоколом розтину, в якому зафіксовані тілесні ушкодження, описані свідком.

147 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.130, пп. 16-17.

148 Серед 178 повідомлень про поводження з цивільними особами, утримуваними Російською Федерацією, отриманих УВКПЛ, 91% повідомили, що під час перебування під вартою вони зазнавали катувань і жорстокого поводження, а в деяких випадках – сексуального насильства. Крім того, 77 цивільних осіб були страчені без суду військовослужбовцями російських збройних сил під час незаконного тримання під вартою. УВКПЛ ООН, Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року, 27 червня 2023 р., пп. 87-89; 91. Див. також Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, 15 березня 2023 р., пп. 71-77; Дев'ять кіл пекла: місця несвободи в Україні під російською окупацією: березень-грудень 2022 року, DIGNITY, 12 квітня 2023 р.; Україна: Російський катівня в Херсоні. Незаконне тримання під вартою, катування цивільних осіб протягом 8-місячної окупації, Human Rights Watch, 13 квітня 2023 р.

64. Протягом звітнього періоду БДІПЛ не отримувало повідомлень про катування та жорстоке поводження з цивільними особами з боку представників української влади. Однак, БДІПЛ звертає увагу на висновки УВКПЛ, згідно з якими 57% жертв свавільних затримань і примусових зникнень, скоєних на підконтрольній Уряду території, зазнали катувань або жорстокого поводження з боку військовослужбовців Збройних Сил України та правоохоронних органів.¹⁴⁹

Г. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ (СНПК)

65. БДІПЛ продовжує отримувати свідчення очевидців і уцілілих осіб щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Сексуальне насильство, вчинене в умовах збройного конфлікту, є серйозним порушенням МГП та МППЛ і прирівнюється до воєнного злочину.¹⁵⁰
66. Багато свідчень очевидців, зібраних БДІПЛ у період з лютого по травень 2023 року, стосуються інцидентів, що сталися на більш ранньому етапі конфлікту. Багато факторів можуть впливати на зниження кількості випадків таких порушень, зокрема активні бойові дії, триваюча окупація частини території України Російською Федерацією, переміщення, труднощі з доступом до служб підтримки та стигматизація.¹⁵¹ Проте ці додаткові свідчення, зібрані БДІПЛ, допомагають скласти повнішу картину щодо цих порушень.

149 Як зазначалося вище у підрозділі «Свавільні позбавлення волі та насильницькі зникнення», більшість жертв були заарештовані за нібито скоєні кримінальні злочини, пов'язані з конфліктом, часто з причини «колабораціонізму». За повідомленнями, катування включали нанесення ударів кулаками, побиття кийками, ураження електричним струмом, погрози каліцтвом або стратою, а також погрози заподіяти шкоду або сексуальне насильство їхнім близьким. Катування або жорстоке поводження використовувалися для отримання інформації або примусу жертв до зізнання чи обмови себе. *Див.* УВКПЛ ООН, Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. 24 лютого 2022 року – 23 травня 2023 року, 27 червня 2023 р., пп. 14, 126.

150 Четверта Женевська конвенція, ст. 27; Додатковий протокол I, ст. 75-77; Звичаяе МГП, норма 93; Статут МКС, ст. 8(2)(b)(xxii). Згвалтування та інші форми сексуального насильства можуть також становити злочин проти людяності, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Статут МКС, ст. 7(1)(g). СНПК також порушує основоположні права жертв, такі як право на свободу та особисту недоторканність (МПГПП, ст. 9), право на захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (МПГПП, ст. 7; КПП ст. ст. 1, 16; КПД ст. 19, 37 (a) та КЛРД, ст. 5(b)) та право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (МПЕСКП, ст. 12, *див. також* Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, Коментар загального порядку № 14, п. 8).

151 ОБСЕ/БДІПЛ, *Другий проміжний звіт*, п. 121. *Див. також* Брифінг Спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту пані Прамілі Паттен, 6 червня 2022 р.

67. У період з лютого по травень 2023 року 27 очевидців повідомили БДППЛ¹⁵² про ймовірне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, включаючи зґвалтування,¹⁵³ погрози зґвалтуванням та сексуальним насильством,¹⁵⁴ сексуальні домагання (у тому числі п'ять випадків словесних домагань із використанням образливих імен),¹⁵⁵ ураження статевих органів електричним струмом¹⁵⁶ та примусове оголення.¹⁵⁷ Загалом БДППЛ зафіксувало 41 ймовірний випадок у рамках цих 27 інтерв'ю.¹⁵⁸ Більшість із цих ймовірних порушень сталися на територіях, окупованих Російською Федерацією, або в місцях позбавлення волі, контрольованих Російською Федерацією або пов'язаними з нею озброєними групами. Ці ймовірні інциденти відображають ті самі тенденції, про які раніше повідомляло БДППЛ,¹⁵⁹ а також інші організації.¹⁶⁰ Хоча жоден зі свідків і уцілілих, опитаних БДППЛ, не розповів про випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, яке могло б бути скоєно українськими силами, УВКПЛ задокументувало низку випадків, до яких причетні українські правоохоронці, цивільні особи або військовослужбовці сил територіальної оборони.¹⁶¹
68. У 19 з 41 ймовірного випадку, зафіксованого у свідченнях БДППЛ, насильство було спрямоване проти жінок або дівчат, а в 22 випадках – проти чоловіків. Із них 32 випадки сталися в місцях позбавлення волі (20 щодо чоловіків і 11 щодо жінок; в одному випадку стать не вказана), а 12 стосувалися військовополонених.¹⁶²
- 152 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.123, п. 61; UKR.WS.131, п. 37; UKR.WS.132, п. 44; UKR.WS.147, пп. 26 і 57; UKR.WS.155, п. 15; UKR.WS.157, пп. 7, 17, 21, 40; UKR.WS.158, пп. 45, 58; UKR.WS.159, п. 17; UKR.WS.161, п. 19; UKR.WS.172, пп. 78, 119, 127, 134; UKR.WS.177, п. 90; UKR.WS.179, п. 48; UKR.WS.189, п. 29; UKR.WS.190, пп. 74, 88, 107, 117; UKR.WS.194, п. 9; UKR.WS.203, п. 30; UKR.WS.204, п. 14; UKR.WS.212, п. 15; UKR.WS.215, пп. 18, 29, 35, 79, 84; UKR.WS.216, п. 34; UKR.WS.217, п. 19; UKR.WS.220, п. 27; UKR.WS.221, п. 63, 85; UKR.WS.223, пп. 19 і 21; UKR.WS.224, п. 26; UKR.WS.227, п. 58; UKR.WS.230, п. 35.
- 153 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.161, п. 19; UKR.WS.172, п. 119; UKR.WS.216, п. 34.
- 154 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.131, п. 37; UKR.WS.132, п. 44; UKR.WS.157, п. 40.
- 155 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.159, п. 17; UKR.WS.190, пп. 74, 117; UKR.WS.221, п. 63.
- 156 Опитування свідка БДППЛ UKR.WS.223, п. 21.
- 157 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.157, пп. 7, 17, 21; UKR.WS.194, п. 9; UKR.WS.204, п. 14.
- 158 Загалом за звітний період було зафіксовано 41 випадок, що охоплює період з весни 2022 року по лютий 2023 року. Часто дату ймовірного інциденту встановити було неможливо. Жодне з цих повідомлень не було перевірено БДППЛ.
- 159 ОБСЕ/БДППЛ, *Другий проміжний звіт*, пп. 116-122.
- 160 У своїй доповіді, опублікованій 24 березня 2023 року, УВКПЛ ООН зазначило, що задокументувало 133 випадки сексуального насильства, пов'язаного з бойовими діями (85 щодо чоловіків, 45 щодо жінок, 3 щодо дівчат) у період з 24 лютого 2022 року по 31 січня 2023 року. Більшість задокументованих випадків були скоєні російськими силами або органами влади на окупованих Російською Федерацією територіях або безпосередньо в Російській Федерації. Випадки здебільшого траплялися в місцях позбавлення волі або в селах і громадах, які контролюються Російською Федерацією. *Див.* УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 року*, 24 березня 2023 р., с. 16-17.
- 161 УВКПЛ встановило, що 24 зі 133 випадків, про які вони повідомили (18 щодо чоловіків і 6 щодо жінок), сталися на підконтрольній Уряду України території в період з березня по липень 2022 року. *Див.* УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 року*, 24 березня 2023 р., с. 27-28.
- 162 Свідки, опитані БДППЛ протягом звітнього періоду, також вказували на погані санітарні умови тримання під вартою, коли затримані часто були змушені використовувати пластикові пляшки, поліетиленові пакети або відра в якості туалету. Залежно від умов тримання під вартою, це може призвести до відсутності приватності та наражати затриманих на ризик сексуального насильства.

69. Загалом 16 (11 чоловіків і п'ять жінок) із 27 свідків, опитаних БДПЛ, самі були уцілілими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.¹⁶³
70. Крім того, БДПЛ зібрало кілька повідомлень про те, що українських чоловіків (і принаймні в одному випадку – жінку і дітей) змушували роздягатися (іноді до пояса, іноді до спідньої білизни) на блокпостах, прикордонних пунктах пропуску або під час обшуків у будинках, щоб солдати могли перевірити наявність у них татуювань. У кількох випадках свідки повідомляли, що бачили, як людям наказували роздягнутися на людях. Наприклад, чоловік повідомив, що бачив, як родині (чоловік, жінка і двоє дітей) наказали вийти з автобуса і роздягнутися до нижньої білизни і шкарпеток на пункті пропуску на кордоні з Кримом.¹⁶⁴ Інша очевидиця розповіла, що бачила, як чоловіка «роздягли майже догола, шукаючи татуювання або шрами».¹⁶⁵ Залежно від контексту таких інцидентів, деякі з них можуть бути прикладами сексуального насильства, особливо якщо вони відбуваються в громадських місцях або в присутності співробітників іншої статі.¹⁶⁶
71. За даними прес-служби Офісу Генерального прокурора, станом на 19 червня 2023 року в Україні зафіксовано 208 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.¹⁶⁷ У більшості випадків потерпілими були жінки (140 випадків), а в 13 випадках – неповнолітні.¹⁶⁸

Г. ЕВАКУАЦІЯ, ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДЕПОРТАЦІЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, У ТОМУ ЧИСЛІ ДІТЕЙ, З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ПРОЦЕС «ФІЛЬТРАЦІЇ»

72. Військовий напад і подальша окупація регіонів України призвели до значного переміщення цивільного населення.¹⁶⁹ Відповідно до норм МГП деякі з цих переміщень, що відбуваються в межах території, окупованих Російською Федерацією, а також безпосередньо до Російської Федерації та Білорусі, можуть кваліфікуватися як примусове

163 Випадки включали погрози сексуальним насильством (наприклад, UKR.WS.157, п. 40; UKR.WS.177, п. 90) та примусове оголення (наприклад, UKR.WS.157, пп. 7, 17, 21; UKR.WS.204, п. 14) в контексті тримання під вартою, сексуальні домагання (наприклад, UKR.WS.227, п. 58), а також один випадок ураження геніталій електричним струмом (UKR.WS.223, п. 21), так само в контексті тримання під вартою. Деякі з цих уцілілих осіб повідомили про численні випадки форми СНПК. У трьох випадках йшлося про словесні утиски із застосуванням принизливої лайки.

164 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.124, п. 19.

165 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.122, п. 18.

166 Див. наприклад, Європейський суд з прав людини, справа Валасінас проти Литви, де Суд постановив, що примушування затриманого чоловіка роздягнутися догола перед офіцером-жінкою становило принизливе поводження.

167 Порівняно з 43 відкритими справами, про які повідомлялося станом на 28 жовтня 2022 року. Див. ОБСЄ/БДПЛ, *Другий проміжний звіт*, п. 120.

168 Офіс Генерального прокурора України, *повідомлення* у Telegram від 19 червня 2023 року.

169 Див. ОБСЄ/БДПЛ, *Перший проміжний звіт*, пп. 66-72; ОБСЄ/БДПЛ, *Другий проміжний звіт*, пп. 123-139.

переміщення та депортація цивільних осіб з окупованих територій, які є незаконними незалежно від мотивів.¹⁷⁰ Як виняток із заборони депортацій, окупаційна держава може віддати наказ про тимчасову евакуацію з певної території, але лише з міркувань безпеки населення або якщо це зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру.¹⁷¹

73. У багатьох свідченнях, зібраних БДІПЛ, йдеться про складні обставини, за яких цивільні особи були змушені тікати.¹⁷² Опитані БДІПЛ свідки продовжують розповідати про порушення їхнього права на свободу пересування та права на недоторканність особистого життя,¹⁷³ а також про жорстоке поводження та інвазивні процедури на прикордонних пунктах пропуску після того, як вони залишили свої домівки в пошуках безпеки та захисту.

Евакуація та незаконне переміщення цивільного населення

74. УВКБ ООН повідомило, що до 31 грудня 2022 року кордон з Російською Федерацією перетнули приблизно 2 869 100 громадян України, тоді як 16 705 осіб перетнули кордон з Білоруссю станом на 1 травня 2023 року.¹⁷⁴ Російські ЗМІ повідомили, що понад 5,3 мільйона осіб прибули на територію Росії в період з лютого 2022 року по лютий 2023 року.¹⁷⁵ Ці цифри не враховують переміщення цивільного населення, яке відбулося в межах окупованих територій.

170 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(1). Незаконна депортація або переміщення цивільних осіб вважається серйозним порушенням МГП і є воєнним злочином, *див.* Четверта Женевська конвенція, ст. 147; Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii); *див. також* ст. 8(2)(b)(viii), яка безпосередньо криміналізує депортацію або переміщення всього або частини населення окупованої території в межах або за межі цієї території. Якщо такі дії вчиняються в рамках «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення», вони також є злочином проти людяності. *Див.* Статут МКС, ст. 7(2)(d).

171 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(2). Як єдиний виняток із заборони депортацій, окупаційна влада може примусово здійснити евакуацію з певної території «якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру». Однак така евакуація не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Важливо зазначити, що примусова евакуація цивільного населення з окупованих територій не може бути виправдана і вважатися законною, якщо причини, що викликають переміщення, в першу чергу є наслідком протиправної поведінки самої окупаційної держави. МТКЮ, *Обвинувач проти Міломира Стакіча*, рішення IT-97-24-A, Апеляційна палата, 22 березня 2006 р., пп. 284-287.

172 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122; UKR.WS.123; UKR.WS.124; UKR.WS.125; UKR.WS.126; UKR.WS.127; UKR.WS.128; UKR.WS.129; UKR.WS.132; UKR.WS.133; UKR.WS.134; UKR.WS.136; UKR.WS.137; UKR.WS.138; UKR.WS.139; UKR.WS.140; UKR.WS.141; UKR.WS.144; UKR.WS.145; UKR.WS.146; UKR.WS.147; UKR.WS.151; UKR.WS.162; UKR.WS.163; UKR.WS.166; UKR.WS.168; UKR.WS.171; UKR.WS.173; UKR.WS.175; UKR.WS.176; UKR.WS.180; UKR.WS.181; UKR.WS.182; UKR.WS.183; UKR.WS.184; UKR.WS.186; UKR.WS.188; UKR.WS.189; UKR.WS.190; UKR.WS.191; UKR.WS.192; UKR.WS.193; UKR.WS.194; UKR.WS.202; UKR.WS.203; UKR.WS.205; UKR.WS.206; UKR.WS.208; UKR.WS.210; UKR.WS.212; UKR.WS.213; UKR.WS.216; UKR.WS.217; UKR.WS.218; UKR.WS.220; UKR.WS.224; UKR.WS.226; UKR.WS.231.

173 Закріплено в статтях 12 і 17 МПГПП/ІССР.

174 УВКБ ООН, Портал оперативних даних: Ситуація з біженцями в Україні, 31 травня 2023 року. Кількість цивільних осіб, які перетинали кордон з Російською Федерацією станом на 31 грудня 2022 р.

175 За рік з України та з Донбасу на територію РФ прибуло 5,3 млн біженців, ТАСС, 20 лютого 2023 р.

75. БДІПЛ опитало свідків, які залишили свої домівки через обставини, що, на їхню думку, змусили їх виїхати. Оскільки офіційної евакуації не було, багато з них обирали способи, які часто були пов'язані зі спробами самостійної евакуації або ж у складі організованих волонтерами автоколон.¹⁷⁶ Важливо зазначити, що, хоча люди самі організовували свій від'їзд, такі переміщення все одно можуть вважатися «примусовими», а отже, незаконними відповідно до МГП.¹⁷⁷ У цьому контексті свідки, які мали досвід такої евакуації, перерахували низку причин свого від'їзду, включаючи встановлення правил і норм окупаційною владою (зокрема, організований Росією референдум і посилення тиску щодо отримання російських паспортів),¹⁷⁸ утиски та атмосферу страху, створені діями окупаційних сил,¹⁷⁹ наближення бойових дій і посилення військової активності та обстрілів з боку обох сторін у безпосередній близькості від домівок очевидців.¹⁸⁰ Інші згадували про відсутність доступу до критично важливої інфраструктури внаслідок окупації, включно з медичною допомогою та функціонуючими медичними закладами,¹⁸¹ а також доступу до необхідних зручностей, таких як електроенергія та опалення в зимовий період.¹⁸²

76. У двох випадках свідки БДІПЛ розповідали про ситуації, коли цивільні особи, які намагалися залишити свої домівки в рамках самостійної евакуації, як повідомляється, стали мішенню для окупаційних сил, які навмисно обстрілювали їх з артилерії та/або кулеметів.¹⁸³ Один зі свідків після проїзду в Донецьку область розповів, як вони потрапили під обстріл, коли їхали в напрямку Оленівки: *«Основна дорога була перекрита, тому ми поїхали в напрямку Оленівки. Ми проїхали приблизно 1 км по дорозі до Оленівки. Якби ми їхали повільніше, ми б загинули,*

176 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122, п. 17; UKR.WS.126, пп. 18-19; UKR.WS.127, п. 69; UKR.WS.128, п. 18; UKR.WS.129, пп. 25, 27-28; UKR.WS.132, пп. 5-6, 11-15; UKR.WS.134, п. 29; UKR.WS.136 пп. 39-40, 43-44; UKR.WS.137 пп. 27, 31-35, 40-41; UKR.WS.139 пп. 68, 75; UKR.WS.140 пп. 43-44; UKR.WS.141 п. 36; UKR.WS.188 пп. 44-46, 49-50, 54-55; UKR.WS.206 пп. 43-51; UKR.WS.208 пп. 27-29; UKR.WS.216 пп. 15, 18-19; UKR.WS.217 п. 31; UKR.WS.220 пп. 19-20; UKR.WS.224 пп. 19-23. Див. також UKR.WS.151, пп. 54-55.

177 Переміщення можуть бути «примусовими» навіть за відсутності застосування фізичної сили, через створення окупаційною владою примусового середовища, наприклад, спричиненої насильством, пов'язаним із конфліктом, що не залишає мешканцям іншого вибору, окрім як виїхати. Див., серед іншого, МТКЮ, *Обвинувач проти Крайсніка*, справа № IT-00-39-T, Судова палата, рішення від 27 вересня 2006 року, пп. 724, 729; *Обвинувач проти Поповича*, справа № IT-05-88-T, Судова палата, рішення від 10 червня 2010 року, пп. 896-97 та 900; *Обвинувач проти Крноїлаца та ін.*, справа № IT-97-25, Апеляційна палата, рішення від 17 вересня 2003 року, п. 229.

178 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.132, пп. 14, 49; UKR.WS.188, пп. 41-46; UKR.WS.216, пп. 14-15. Див. також UKR.WS.127, п. 40; UKR.WS.137 пп. 27, 30; UKR.WS.138 пп. 46-50; UKR.WS.208 п. 17; UKR.WS.226, п. 26.

179 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122, п. 17; UKR.WS.126, пп. 17-18; UKR.WS.127, п. 50; UKR.WS.137, пп. 27-29; UKR.WS.134, п. 29; UKR.WS.188, пп. 41-46; UKR.WS.192, пп. 63-65; UKR.WS.217, пп. 28-31.

180 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122, п. 17; UKR.WS.123, пп. 33-35, 45-48, 50, 53, 59-67; UKR.WS.124, пп. 18-19; UKR.WS.125, п. 71; UKR.WS.126, пп. 17-18; UKR.WS.133, пп. 39-41; UKR.WS.137, пп. 27-29; UKR.WS.141, пп. 29-32; UKR.WS.192, пп. 63-65.

181 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.134, п. 29; UKR.WS.208, пп. 27-29.

182 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.122, п. 17; UKR.WS.139, п. 74.

183 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.180, пп. 121-126; UKR.WS.188, пп. 60-66. Див. також UKR.WS.124, п. 14; UKR.WS.138, п. 51; UKR.WS.140, пп. 20, 59.

тому що почався обстріл... ми були єдиною машиною. Снаряди з «Граду» падали спереду і позаду машини. Ми були мішенню».¹⁸⁴ Свідок уточнив, що вони чітко ідентифікували свою машину як цивільну: «Ми прикріпили простирадла у вигляді білих стрічок по всій машині на знак евакуації».¹⁸⁵

77. Аналогічно, під час окремої спроби евакуації зі Старобільська Луганської області один свідок описав досвід своєї сім'ї, коли їхня евакуаційна колона потрапила під обстріл: «Автобус сильно трясло... Ми зрозуміли, що наш автобус потрапив під сильний кулеметний вогонь. Двоє людей з третього автобуса були вбиті. Цілили в передню частину автобуса, а не в шини. Кулеметний вогонь продовжувався навіть тоді, коли автобус просто стояв».¹⁸⁶ Свідок уточнив, що колона автобусів не мала жодних позначок, які б вказували на те, що вони були цивільними, але зазначив, що це була колона, яка виїжджала з окупованого міста і зупинялася та перетинала численні блокпости, встановлені окупаційними силами на дорозі.¹⁸⁷
78. Багато свідків розповіли про те, як з ними поводитися під час подорожі, особливо під час перетину блокпостів, контрольованих російськими збройними силами та представниками де-факто влади окупованих Донецької та Луганської областей.¹⁸⁸ Кілька свідків розповіли про тривале очікування в поганих умовах і про те, що їх піддавали жорстоким та інвазивним допитам.¹⁸⁹ Інші свідки засвідчили, що, окрім допитів, цивільних осіб обшукували з роздяганням,¹⁹⁰ погрожували,¹⁹¹ викрадали особисте майно або змушували давати хабарі,¹⁹² і навіть розлучали з членами сім'ї, а їхніх родичів затримували і переводили до місць тримання під вартою.¹⁹³ В інших випадках свідки описували залякування та тривале очікування в поганих умовах.¹⁹⁴ Представники влади допитували людей ставлячи нав'язливі запитаннями, зокрема, про їхню прихильність до України та Росії, про їхню думку щодо конфлікту, про те, чи вважають вони цю територію тепер російською, чи мають вони зв'язки з українськими військовими, а також про те, яким буде їхній кінцевий пункт призначення і чому.¹⁹⁵ Погане поводження тривало навіть після перетину кордону з Російською Федерацією:

184 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.180, п. 126.

185 Там само, п. 121.

186 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.188, пп. 63-65.

187 Там само, пп. 60-66.

188 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.122, пп. 17-18; UKR.WS.126, п. 19; UKR.WS.216, пп. 19-28.

189 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.132, пп. 6-7, 12-13; UKR.WS.137, пп. 33-34; UKR.WS.180, пп. 184-188; UKR.WS.210, пп. 5, 9, 24-25; UKR.WS.213, пп. 27-29; UKR.WS.216, пп. 19-28. Див. також UKR.WS.134, п. 30.

190 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.122, п. 18; UKR.WS.123, пп. 64, 66; UKR.WS.124, пп. 18-19; UKR.WS.220, п. 27. Див. також UKR.WS.136, п. 46.

191 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.123, п. 64

192 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.184, пп. 31-32; UKR.WS.216, пп. 21-22; UKR.WS.220, п. 27.

193 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.213, пп. 27-33; UKR.WS.231, пп. 18-20.

194 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.122, пп. 17; UKR.WS.123, п. 61.

195 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.122, п. 18; UKR.WS.124, п. 24; UKR.WS.125, п. 77; UKR.WS.126, п. 19; UKR.WS.132, пп. 6-7, 11; UKR.WS.133, п. 35; UKR.WS.134 п. 31.

деякі представники влади залякували свідків, вимагали хабарі та допитувалися про їхній статус у Росії і про те, чим вони займаються.¹⁹⁶

79. В одному випадку очевидця, опитана БДПЛ, описала свій досвід примусової «депортації» з дому окупаційними силами на підконтрольну Уряду України територію.¹⁹⁷ Жертва, вчителька, яка продовжувала викладати за українською навчальною програмою, згадувала, що до неї додому прийшли озброєні російські солдати та слідчий від російської влади, який відмовився представитися і вручив їй обвинувальний акт, що містив ультиматум: *«Я могла обирати між тим, щоб сісти до в'язниці на кілька років, або погодитися на депортацію. Я не розуміла, що означає депортація. Я не знала, що деякі люди, яких депортували, зникли безвісти. Я сказала: «Гаразд, депортація здається краще».*¹⁹⁸ Пізніше представники окупаційної влади повернулися з наказом, підписаним призначеним Російською Федерацією посадовцем, про «депортацію» потерпілої. Уціліла так і не постала перед судом, але їй було пред'явлено «обвинувальний акт» і призначено покарання у вигляді «депортації», після чого вона була змушена виїхати сама, залишивши свій дім і сім'ю. Зрештою, вона була «депортована» через кілька днів у грудні 2022 року.¹⁹⁹ Свідок розповіла, що у неї забрали паспорт і проїзні документи, записали її біографічні дані, знімали на камеру, поки представники влади зачитували їй заяву, а потім змусили йти пішки кілька кілометрів до «сірої зони», яка розділяє територію, контрольовану українським урядом, і територію, підконтрольну Російській Федерації. Там свідка зустріли співробітники Служби безпеки України (СБУ), які згодом доставили її на територію, підконтрольну українському уряду.²⁰⁰

Становище дітей

80. БДПЛ продовжує відстежувати ситуацію навколо ймовірної депортації та/або примусового переміщення українських дітей на окупованих Російською Федерацією територіях та з окупованих територій до Російської Федерації, можливо, через Білорусь.²⁰¹ Наявна інформація чітко вказує на те, що з 24 лютого 2022 року тисячі українських дітей

196 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.126, п. 19; UKR.WS.134, п. 31; UKR.WS.138, пп. 57-59; UKR.WS.180, пп. 106, 131-136.

197 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.208, пп. 37-38; UKR.WS.206, пп. 33-37. Див. також UKR.WS.127, п. 69.

198 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.226, пп. 15-18.

199 Там само, пп. 19-22.

200 Там само, пп. 20-22.

201 Інформація надана Уповноваженим з прав людини в Україні; ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 123-139; Омбудсмен: [Українські військовополонені, викрадені діти переправляються через Білорусь](#), Kyiv Independent, 31 травня 2023 р.; Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), [Резолюція 2495 \(2023\) «Депортація та насильницьке переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до Російської Федерації або на тимчасово окуповані території України: створити умови для їхнього безпечного повернення, припинити ці злочини та покарати винних»](#), 27 квітня 2023 р., пп. 7.1, 17.1; [Табори відпочинку як ще один засіб викоринення української національної ідентичності дітей з окупованих територій](#), Регіональний центр прав людини, 22 лютого 2023 р.; [Українських дітей насильно вивозили до Білорусі? Головний прокурор України веде розслідування](#), AP News, 24 травня 2023 р.

були переміщені з окупованих територій.²⁰² Як зазначалося вище, депортація або примусове переміщення цивільного населення окупованої території, в тому числі дітей, є серйозним порушенням норм МГП і воєнним злочином.²⁰³ Відповідно до МГП, діти також мають право на особливу повагу та захист і не повинні піддаватися евакуації до іншої країни.²⁰⁴

81. БДІПЛ отримало повідомлення про примусове переміщення дітей від десяти свідків.²⁰⁵ Семеро свідків розповіли про те, що дітей з дозволу їхніх батьків окупаційна влада вивозила до таборів у Криму з міркувань безпеки та для проведення дозвілля, але потім їх не повернула додому або під опіку батьків, як було обіцяно.²⁰⁶ Свідки характеризували переміщених дітей як особливо вразливих, наприклад, дітей, які перебували в дитячих установах, включаючи дитячі будинки,²⁰⁷ з соціально незахищених сімей або з сімей, які були введені в оману чи зазнали тиску з боку російської влади,²⁰⁸ а також дітей, які нещодавно осиротіли через загибель батьків у результаті бойових дій.²⁰⁹ Один респондент зазначив, що

202 Інформація надана Уповноваженим з прав людини в Україні; Діти війни, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 31 травня 2023 р.; [Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації, Московський механізм ОБСЄ, 4 травня 2023 р.](#), на с. 1; [Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь, 5:00 А.М. Coalition, 16 січня 2023 р.](#), с. 15-20; Спеціальна доповідь. Нерозквітлі: Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубинець, червень 2023 р.; Григорій Карасін, [повідомлення у Telegram від 2 липня 2023 року](#); Звіт Обсерваторії конфліктів, [Систематична програма Росії з перевиховання та усиновлення українських дітей](#), Єльська школа громадського здоров'я, 14 лютого 2023 р., с. 4-5.

203 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 49 і 147; Додатковий протокол I, ст. 85(4).

204 Звичаєве МГП, норма 135, Додатковий протокол I, ст. ст. 77 і 78. Згідно з МГП, «жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу», за винятком тимчасової евакуації за суворих умов. Додатковий протокол I передбачає три суворі причини для евакуації дітей під час збройного конфлікту: стан здоров'я, медичне лікування або безпека. Однак для окупованих територій безпека не була збережена як умова для евакуації. Як пояснюється в Коментарі МКЧХ до Додаткового протоколу I 1987 року: «Обмеження евакуації з вагомих причин, пов'язаних зі станом здоров'я або лікуванням, коли евакуація має відбуватися з окупованої території, відображає глибoku стурбованість багатьох представників у Комітеті тим, що небезпека зловживання окупаційними державами своїм розсудом є більшою, ніж небезпека заборони евакуації з міркувань безпеки». Коли такі евакуації відбуваються, вони вимагають згоди батьків або опікунів, а також системи реєстрації місцезнаходження всіх евакуйованих дітей.

205 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.124, п. 20; UKR.WS.126, п. 21; UKR.WS.129, пп. 18, 43; UKR.WS.141, пп. 16, 68-69; UKR.WS.147, п. 60; UKR.WS.180, пп. 114-115; UKR.WS.189, пп. 60-63; UKR.WS.190, пп. 46-48; UKR.WS.192, пп. 63-65, UKR.WS.220, п. 26.

206 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.124, п. 20; UKR.WS.129, п. 18; UKR.WS.147, п. 60; UKR.WS.190, п. 46; UKR.WS.192, п. 64; UKR.WS.220, п. 26. *Див. також* UKR.WS.189, п. 60; [Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації, Московський механізм ОБСЄ, 4 травня 2023 р.](#), на с. 14-16; [Батьки, які відправили дітей до Росії, щоб уникнути бойових дій, мають труднощі з їх поверненням](#), NPR, 16 квітня 2023 р.

207 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.126, п. 21; UKR.WS.127, п. 60; UKR.WS.141, пп. 68-69; UKR.WS.147, п. 60.

208 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.129, п. 43; UKR.WS.147, п. 60; UKR.WS.192, пп. 63-65.

209 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.180, пп. 114-116. *Див. також* Інформацію, надану Уповноваженим з прав людини в Україні.

загроза того, що їхніх дітей можуть відправити до літніх таборів у Криму і не повернути, була достатньою причиною для того, щоб залишити свій дім і наважитися на ризик подорожі російською територією: *«Однією з головних причин, чому ми вирішили виїхати, були діти. Ми були стурбовані, тому що чули, що дітей з нашого району запросили до літніх таборів у Криму. Вони поїхали і більше їх не бачили.»*²¹⁰

82. Російська влада не заперечує факт масових переміщень українських дітей з окупованих територій, часто виправдовуючи це як добровільне переміщення на канікули або як законну евакуацію з нібито міркувань безпеки.²¹¹ Законність кожного потенційного переміщення необхідно оцінювати в кожному конкретному випадку. Хоча деякі окремі випадки можуть потенційно кваліфікуватися як законна евакуація відповідно до норм МГП, свідчення, зібрані БДППЛ, а також свідчення з відкритих джерел, ще більше посилюють серйозні занепокоєння щодо обставин таких переміщень, які відбувалися з початку конфлікту. Особливо важливим є той факт, що деякі переміщення, які спочатку могли бути законними, як, наприклад, у випадку з дітьми, яких добровільно відправляють до Криму на відпочинок або з міркувань безпеки, можуть стати незаконними через їхній тривалий і недобровільний характер.
83. За даними української влади, станом на 31 травня 2023 року 371 українська дитина була повернута в Україну, тоді як повідомляється про понад 19 000 дітей, які були депортовані до кількох місць у Російській Федерації, до Білорусі, на території, окуповані Російською Федерацією, та до інших невідомих місць.²¹²

Д. НЕЗАКОННІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ЗІБРАНЬ І ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

84. Права на свободу мирних зібрань і вираження поглядів, гарантовані МППЛ,²¹³ продовжують діяти під час збройного конфлікту, в тому числі на окупованих територіях. Проте свідки, опитані БДППЛ, продовжували повідомляти про незаконні обмеження таких прав в умовах окупації.

210 Опитування свідка БДППЛ UKR.WS.124, п. 20.

211 Звіт про порушення та зловживання, пов'язані з примусовим переселенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації, Московський механізм ОБСЄ, 4 травня 2023 р., на с. 14-16; Аналітичний звіт із висвітлення теми депортації українських дітей в російських медіа, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 4 червня 2023 р., с. 12-13, 30; Російський дипломат стверджує, що українських дітей, переміщених до Росії, «рятують» від війни, Sky News, 21 квітня 2023 р.; Григорій Карасін, повідомлення у Telegram від 2 липня 2023 року.

212 Інформація, надана Уповноваженим з прав людини в Україні; Діти війни, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 31 травня 2023 р.; [До України наразі повернули 371 вивезену Росією дитину – Зеленський](#), Радіо Свобода, 31 травня 2023 р.

213 МППП, ст.ст. 19 і 21.

85. Наприклад, один з батьків з Донецької області пригадав протест, який молодь організувала в центрі міста з березня 2023 року, і наслідки для учасників та їхніх батьків. *«Їх дуже швидко розігнали, приїхали військові. Всі згадки про це [протест] одразу зникли. Потім усі батьки отримали листа з поясненням наслідків того, що може статися, якщо вони будуть відвідувати подібні заходи».* 8 березня 2023 року через додаток, який російська влада використовує для комунікації з місцевим населенням, свідок повідомив, що отримав *«величезний текст, в якому цитувалися величезні статті кримінального кодексу. Залежно від того, наскільки хтось був причетний, передбачалися різні покарання. Якщо це організатори, то це буде 180 годин соціальних робіт. Для батьків – сім років позбавлення волі. Штрафи – від 500 000 до 1 000 000 рублів».*²¹⁴
86. Крім того, численні свідки підтвердили раніше надані свідчення, представлені у Першому та Другому проміжних звітах, щодо застосування насильницьких репресій, затримання учасників зібрань та розгону всіх видів зібрань, які критикують окупаційну владу.²¹⁵
87. Кілька свідків, опитаних БДПЛ у 2023 році, згадували про застосування сили російською владою для розгону мирних зібрань, зокрема стрільбу в повітря або біля ніг людей,²¹⁶ побиття чоловіків²¹⁷ та затримання учасників зібрань.²¹⁸ Свідок з Мелітополя Запорізької області згадував, наприклад, як російські солдати стріляли в землю, щоб розігнати людей.²¹⁹ Інший свідок з Новопскова Луганської області, який брав участь у протесті в перші дні окупації, розповів, як військові Російської Федерації жорстоко розганяли протести: *«Вони почали стріляти людям під ноги. Якщо хтось знімав на телефон, їх били по голові зброєю. Кількох людей довелося госпіталізувати. У перших рядах протесту була подружня пара, їм вистрілили в ноги та ступні».*²²⁰ За словами того ж свідка, після протестів почалися масові затримання людей, яких окупаційна влада вважала учасниками протесту.²²¹
88. Свідки БДПЛ також пов'язували участь у демонстраціях з випадками викрадень і можливими примусовими зникненнями. Свідок з Куп'янська Харківської області повідомив, що *«було кілька демонстрацій. Під час першої вони [військові Російської Федерації] фотографували людей, які брали в ній участь. Дехто навіть брав участь у другій, але потім вони зникли, і ми досі не знаємо, що з ними сталося».* (...) *«Ми всі знали одного активіста (...) він брав участь (у протесті) і був*

214 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.186, пп. 35-36.

215 ОБСЕ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), пп. 106-111; ОБСЕ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 146-150.

216 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.138, пп. 9, 11; UKR.WS.187, п. 53; UKR.WS.207, п. 7.

217 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.153, пп. 10, 14.

218 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.138, п. 11; UKR.WS.153, п. 14; UKR.WS.233, пп. 16-22.

219 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.207, п. 7.

220 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.138, п. 9.

221 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.138, п. 11.

*дуже активним у політичному житті, був обраний до міської ради, і його забрали російські солдати під час другої демонстрації, і ми досі не знаємо, що з ним сталося. Були й інші люди, які зникли. Їхні тіла були знайдені пізніше».*²²²

89. Свідок з Херсонської області розповів, як його затримали на блокпосту через розміщене у соціальних мережах відео з протесту, який він відвідав кількома днями раніше в Генічеську.²²³ Потім його відвели до підвалу професійно-технічного училища і прикували наручниками до батареї з мішком на голові, після чого неодноразово били і допитували.²²⁴
90. Двоє свідків, опитаних БДПЛ, також повідомили про випадки придушення права на свободу вираження поглядів, зокрема, пов'язані з їхньою діяльністю в соціальних мережах. Очевидиця з Переможного (Запорізька область) розповіла, як військовослужбовці російських збройних сил, яких вона ідентифікувала як чеченців, прийшли до неї додому, щоб залякати її за підтримку української навчальної програми. Вони також погрожували її синові за його пости в соціальних мережах. *«Вони сказали, що якщо він опублікує будь-яку інформацію проти Росії, яка не збігається з їхньою політикою, або якщо його мати зробить якусь дурницю, він не виживе».*²²⁵ Крім того, свідок з Херсона, опитана БДПЛ, розповіла, як її затримали на 11 днів за активність у соціальних мережах і антиросійські погляди. Вона розповіла, що її допитували, накачували наркотиками, катували і вимагали назвати імена інших цивільних осіб, активних у соціальних мережах. Її також змусили записати вибачення перед російськими солдатами й опублікувати його на своїй сторінці в TikTok.²²⁶

Е. ПРИМУСОВЕ НАБУТТЯ РОСІЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА

91. БДПЛ продовжувало відстежувати, у тому числі на основі свідчень очевидців, повідомлення про тиск, який чиниться на громадян України на окупованих територіях з метою примусу їх до отримання паспортів Російської Федерації. Наприклад, двоє свідків із Запорізької області повідомили БДПЛ, що цивільним особам погрожували «депортацією», якщо вони не отримають російські паспорти.²²⁷ Один зі свідків розповів: *«Вони прийшли до моєї сім'ї і сказали, що це їхнє останнє попередження. У мене дві (повнолітні) доньки. Влада залякувала їх депортацією».*²²⁸ Інша

222 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.123, шп. 18-19.

223 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.233, шп. 11-25.

224 Там само, шп. 16-22.

225 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.228, п. 36.

226 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.147, шп. 23-46.

227 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.226, п. 26; UKR.WS.228, п. 44.

228 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.226, п. 26.

очевидиця згадувала, як російські військові погрожували її матері, що її «депортують», якщо вона не отримає російський паспорт.²²⁹

92. Деякі свідки, опитані БДПЛ, заявили, що їх не обов'язково примушували отримувати російський паспорт, хоча призначена Росією влада наполегливо рекомендувала це робити.²³⁰ Більшість свідків заявили, що на них відкрито чинили тиск, оскільки це було необхідно для отримання або збереження доступу до роботи в державних установах²³¹ (або збереження колишнього рівня заробітної плати),²³² соціальних виплат,²³³ гуманітарної допомоги,²³⁴ доступу до охорони здоров'я²³⁵ чи освіти для дітей.²³⁶ Один зі свідків повідомив, що *«вони (окупаційна влада) пропонували заохочення за отримання російського паспорта, наприклад, надання свідоцтва про право власності на майно в Україні або 100 000 рублів»*.²³⁷ Залежність доступу до базових послуг від отримання російського паспорта є дискримінацією і заборонена МГП.²³⁸
93. Двоє інших свідків з Голопристанського району Херсонської області повідомили БДПЛ, що станом на 1 березня 2023 року усі повинні були мати російський паспорт для отримання пенсії,²³⁹ що робить людей похилого віку особливо вразливими до процесу «паспортизації». Наявність російського паспорта також впливала на свободу пересування цивільних осіб. Наприклад, інший свідок розповів про труднощі, з якими стикаються цивільні особи, які намагаються пройти через контрольно-пропускні пункти без російського паспорта. *«Зараз без російського паспорта тебе не випустять в інше село. Тепер потрібно отримувати спеціальну перепустку, щоб пересуватися через блокпости на власному автомобілі. Моя сім'я не може пересуватися через блокпости»*.²⁴⁰ Те ж саме повідомлялося про в'їзд і виїзд з Криму, оскільки без російського паспорта *«тебе або більше не випустять, або не впустять»*.²⁴¹
94. Отримання російського паспорта, як видається, також пов'язане з майновими правами. Один зі свідків повідомив БДПЛ, що для того, щоб зберегти свою приватну клініку відкритою, йому було наказано

229 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.228, п. 44.

230 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.123, п. 54; UKR.WS.182, п. 60.

231 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.123, п. 54; UKR.WS.185, п. 65; UKR.WS.186, п. 86; UKR.WS.228, п. 51.

232 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.135, п. 34.

233 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.122, п. 9; UKR.WS.133, п. 32; UKR.WS.141, п. 61; UKR.WS.185, п. 65; UKR.WS.190 п. 42; UKR.WS.208 п. 32; UKR.WS.228 п. 51; UKR.WS.232 п. 37.

234 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.185, п. 65; UKR.WS.201, п. 44.

235 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.208, п. 25.

236 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.123, п. 54.

237 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.128, п. 16.

238 Четверта Женевська конвенція, ст. 27(3) Четверта Женевська конвенція загалом забороняє будь-яку дискримінацію у ставленні до захищених осіб; див. також Додатковий протокол I, ст. 69.

239 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.126, п. 12; UKR.WS.128, п. 16.

240 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.226, п. 36.

241 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.185, п. 65.

перереєструвати її відповідно до російського законодавства, що було неможливо без наявності російського паспорта.²⁴² Про подібну ситуацію повідомив інший свідок²⁴³ щодо фермерів, які, як повідомляється, повинні були зареєструвати свій бізнес за російським законодавством, для чого потрібен російський паспорт. Інший свідок зазначив: *«Людям кажуть отримувати російські паспорти, інакше вони втратять свої будинки»*.²⁴⁴

95. Троє свідків, опитаних БДПЛ, підтвердили, що людей мобілізували після отримання російського паспорта.²⁴⁵ Хоча призов власних громадян на військову службу залишається прерогативою держав, у світлі занепокоєння, викликаного потенційним примусовим нав'язуванням російського громадянства жителям окупованих територій, існує велика ймовірність того, що багато з цих випадків можуть бути прирівняні до примусового призову, що прямо заборонено МГП.²⁴⁶
96. Крім того, діти, народжені на окупованих територіях, продовжували автоматично отримувати російське громадянство, як зазначила одна з опитаних свідків з Миколаївки Донецької області. Невдовзі після пологів у березні 2023 року свідок намагалася поїхати до Криму, але через дату народження дитини їй сказали, що для перетину контрольного пункту в'їзду-виїзду потрібне свідоцтво про народження, видане Російською Федерацією. Пізніше вона звернулася за цим документом і повідомила БДПЛ: *«Свідоцтво було російським. Отже, моя дитина визнана росіянином»*.²⁴⁷
97. Видача російських паспортів громадянам України на новоокупованих територіях розпочалася ще у травні 2022 року²⁴⁸ і супроводжувалася указами Президента Російської Федерації про спрощення процедури набуття російського громадянства для (а) мешканців Херсонської та Запорізької областей, у травні 2022 року (процедура, яка діяла для жителів Донецької та Луганської областей з липня 2019 року),²⁴⁹ (б) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у липні

242 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.192, пп. 23, 25. Про це питання також повідомив інший свідок, див. UKR.WS.138, п. 79.

243 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.232, п. 37.

244 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.216, п. 30.

245 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.123, п. 58; UKR.WS.125, п. 64; UKR.WS.186, п. 85.

246 МГП стверджує, що цивільне населення окупованої території не може бути примушене до лояльності до окупаційної влади, і прямо забороняє Російській Федерації як окупаційній державі примушувати людей на окупованих територіях служити в її власних збройних силах або допоміжних силах. Див. Гаазьке положення, ст. 45; Четверта Женевська конвенція, ст. 51. Призов громадян окупованої території до збройних сил окупаційної влади є воєнним злочином. Див. також: Четверта Женевська конвенція, ст. 147; Статут МКС, ст. 8(2)(a)(v).

247 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.179, пп. 20-23.

248 ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), п. 80.

249 ОБСЄ/БДПЛ, [Другий проміжний звіт](#), пп. 57-58.

2022 року,²⁵⁰ а також для (в) громадян України, які досягли 14-річного віку, у грудні 2022 року.²⁵¹ Крім того, у квітні 2023 року Президент Російської Федерації підписав указ про спрощену процедуру видачі російських паспортів жителям Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей.²⁵² Згідно з указом, громадяни України або власники паспортів, виданих так званими «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», вважатимуться «іноземними громадянами та особами без громадянства», якщо вони не отримають російські паспорти до 1 липня 2024 року, і можуть підлягати примусовому видворенню.

- 250 Указ Президента Російської Федерації від 11.07.2022 № 440 «Про внесення змін до Указу Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами щодо набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку» та Указу Президента Російської Федерації від 29 квітня 2019 р. № 187 «Про окремі категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, які мають право звернутися із заявами щодо набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку».
- 251 Указ Президента Російської Федерації від 26.12.2022 № 951 «Про деякі питання набуття громадянства Російської Федерації».
- 252 Указ Президента Російської Федерації від 27.04.2023 № 307 «Про особливості правового становища окремих категорій іноземних громадян та осіб без громадянства в Російській Федерації».

Оновлені тимчасові рекомендації

V

БДППЛ закликає Російську Федерацію та Україну як сторони конфлікту:

- Поважати та забезпечувати дотримання МГП та МППЛ на підконтрольних їм територіях;
- Забезпечити, щоб з усіма військовополоненими поводитися з повною повагою відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (Третя Женевська конвенція);
- Забезпечити проведення незалежних і неупереджених розслідувань усіх звинувачень у серйозних порушеннях МГП і МППЛ;
- Надавати міжнародним слідчим, у тому числі слідчим Міжнародного кримінального суду, безперешкодний доступ до території, яка перебуває під їхнім ефективним контролем, з метою посилення відповідальності за ймовірні міжнародні злочини;
- Ратифікувати Римський статут і офіційно стати членами Міжнародного кримінального суду; і
- Забезпечити свободу пересування та повернення цивільних осіб, які евакуюються або переміщуються в інший спосіб.

БДППЛ закликає Російську Федерацію:

- Поважати основні принципи правового режиму окупації та утримуватися від внесення незворотних змін до статусу українських територій, що перебувають під військовою окупацією;
- Припинити застосовувати до цивільного населення на окупованих Російською Федерацією територіях позасудові страти, катування та інших форм жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство;
- Припинити викрадення, свавільні затримання та насильницькі зникнення цивільних осіб на окупованих Російською Федерацією територіях та звільнити тих, хто наразі незаконно утримується під вартою;
- Звільнити всіх українських цивільних осіб, які були депортовані до Російської Федерації та утримуються там внаслідок збройного конфлікту;
- Поважати права на мирні зібрання та вільне вираження поглядів місцевого населення, яке проживає на українських територіях, що перебувають під

ефективним контролем Російської Федерації, зокрема утримуватися від застосування надмірної сили для розгону мирних протестів;

- негайно припинити тиск або примус цивільного населення до зміни громадянства;
- Припинити практику так званої «депортації» до лінії зіткнення з Україною осіб, які проживають на територіях України, що перебувають під ефективним контролем Російської Федерації, та скасувати Указ № 307 від 27 квітня 2023 року, який передбачає, що особи, які проживають на цих територіях, вважатимуться «іноземцями», якщо вони не набудуть російського громадянства, і можуть підлягати «депортації»;
- Припинити так звану «фільтрацію» цивільних осіб, що здійснюється Російською Федерацією та іншими озброєними групами під її загальним контролем, порушуючи право цивільних осіб на свободу пересування та право на недоторканність особистого життя; та
- забезпечити оперативне та ефективне розслідування всіх звинувачень у серйозних порушеннях МГП та інших зловживаннях з боку військовослужбовців російських збройних сил або представників інших органів влади, що перебувають під загальним контролем Російської Федерації, а також притягнути ймовірних винуватців до відповідальності в рамках справедливого судового розгляду відповідно до міжнародного права та стандартів.

БДПЛ закликає Україну:

- Оперативно та неупереджено розслідувати повідомлення про порушення прав осіб на територіях, що перебувають під її ефективним контролем, та притягнення винних у зловживаннях до відповідальності;
- Підписати Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (№ 2689), ухвалений парламентом у травні 2021 року та покликаний гармонізувати Кримінальний кодекс України з міжнародним кримінальним правом та нормами МГП, що дозволить українській владі ефективно розслідувати та переслідувати порушення МГП, вчинені на її території; та
- Внести зміни до свого кримінального законодавства щодо «колабораційної діяльності», щоб усунути будь-яку правову невизначеність і забезпечити відповідність стандартам справедливого судового розгляду під час будь-якого кримінального провадження проти ймовірних колаборантів.

